

Wojciech Polak*

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu/Wyższa Szkoła Kultury Społecznej i Medialnej w Toruniu

Sylwia Galij-Skarbińska

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

PRZEMIANY W POLSKIM APARACIE BEZPIECZEŃSTWA W LATACH 1989–1990

Preludium

Dnia 13 grudnia 1981 r. generał Jaruzelski wprowadził w Polsce stan wojenny. Prawie od pierwszych jego dni zaczęło działać podziemie solidarnościowe. Powstawały zakładowe i regionalne podziemne struktury Związku. W przypadku regionów władze „Solidarności” nosiły najczęściej nazwy Regionalnych Komisji Wykonawczych. Dnia 22 kwietnia 1982 r. powstała Tymczasowa Komisja Koordynacyjna (TKK) NSZZ „Solidarność”, która stała się najwyższą władzą „Solidarności” w podziemiu. W jej skład weszli przedstawiciele najważniejszych regionów: Zbigniew Bujak (Mazowsze), Bogdan Lis (Gdańsk), Władysław Frasyniuk (Dolny Śląsk), Władysław Hardek (Małopolska). Później skład TKK zmieniał się, co było m.in. skutkiem aresztowań wśród jej członków. W lipcu 1982 r., z polecenia TKK, gdański działacz „Solidarności” Jerzy Milewski otworzył w Brukseli Biuro Koordynacyjne „Solidarności” za Granicą. Zbierało ono fundusze dla związku, prowadziło działalność informacyjną, organizowało transporty ze sprzętem poligraficznym. Pomocy podziemnej „Solidarności” udzielały liczne organizacje i związki zawodowe w Europie Zachodniej oraz rząd USA. Zwłaszcza prezydent Ronald Reagan i werbalnie, i czynnie wspierał podziemie w Polsce¹.

Działacze „Solidarności” podziemnej liczyli początkowo, że efektem ich pracy będzie strajk generalny, który zmusi komunistów do ustępstw. Spodziewano się

* **Wojciech Polak** – prof. dr hab., historyk, obecnie kierownik Katedry Konfliktów Politycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, a także pracownik Działu Badań Historycznych Europejskiego Centrum Solidarności. Wykładowca WSKSiM w Toruniu. Specjalizuje się m.in. w historii stosunków polsko-rosyjskich, dziejach ruchów niezależnych w PRL, historii stanu wojennego w Polsce. Autor wielu książek, artykułów i wydawnictw źródłowych. Przewodniczący toruńskiego Klubu „Nowa Szewska Pasja”. Konsultant wystawy stałej Europejskiego Centrum Solidarności w Gdańsku.

¹ Zob. szerzej: W. Polak, *Stan wojenny – pierwsze dni*, Gdańsk 2006, s. 290–368.

nawet, że ów strajk wybuchnie wiosną 1982 r., stąd popularne w prasie podziemnej hasło: „Zima wasza, wiosna nasza”. Z upływem czasu okazywało się, że koncepcja ta jest nierealna, a Związek czeka długi okres żmudnej pracy podziemnej. Najważniejszym przejawem tej pracy było wydawanie pism podziemnych. Od wprowadzenia stanu wojennego do połowy 1986 r. wydano co najmniej 2300 pism różnego rodzaju. Niektóre z nich wychodziły krótko, inne całymi latami, z imponującą wręcz regularnością. Najpopularniejszym pismem był niewątpliwie „Tygodnik Mazowsze” wydawany od lutego 1982 r. do kwietnia 1989 r. (290 numerów). Do połowy lat osiemdziesiątych wychodził „Tygodnik Wojenny”. Oba pisma wydawano w Warszawie, lecz miały one zasięg ogólnopolski. Z gazetek regionalnych popularne były m.in.: „Z dnia na dzień” (Wrocław), „Obserwator Wielkopolski” (Poznań), „Solidarność Małopolska” (Kraków), „Biuletyn Informacyjny Solidarność” (Białystok), „Jedność” (Szczecin), „Solidarność Podbeskidzia” (Bielsko-Biała), „RIS – Regionalny Informator Solidarności Śląsko-Dąbrowskiej”, „Solidarni” (Łódź), „Gdańsk”, „Solidarność Gdańsk”, „Feniks” (Gorzów Wielkopolski), „Rezonans” (Olsztyn), „Toruński Informator Solidarności”. Struktury „Solidarności” i środowiska związane z „Solidarnością” drukowały też rozmaite książki i pisma społeczno-polityczne o dużej objętości. Wydawano także masowo kasety z nagraniami muzycznymi i znaczki pocztowe (często o bardzo wysokim poziomie graficznym). Z wydawcami i drukarzami współpracowali kolporterzy. Pajęczyna sieci kolportażu obejmowała nie tylko poszczególne miasta i regiony, ale również całą Polskę. Była ona dość skomplikowana i z tego powodu trudna do opracowania przez Służbę Bezpieczeństwa (SB). W zakładach pracy i środowiskach powstawały biblioteki wydawnictw niezależnych. Organizowano też grupy drukujące i rozrzucające ulotki, malujące napisy na murach. W wielu miastach i regionach działały struktury samokształceniowe. Tajne prelekcje odbywały się w mieszkaniach prywatnych lub na plebaniach. W licznych zakładach pracy zbierano co miesiąc składki członkowskie „Solidarności”, a także wypłacano w sposób tajny statutowe zapomogi. Spektakularną formą działalności podziemnej były audycje Radia „Solidarność”. W Warszawie po raz pierwszy wyemitowało ono program 12 kwietnia 1982 r. dzięki staraniom specjalnej ekipy z Zofią i Zbigniewem Romaszewskimi na czele. Wkrótce emisje Radia „Solidarność” zaczęto organizować w innych miastach. Podziemne władze związku wzywały do licznych akcji protestacyjnych. Formą protestu było palenie świeczek w oknach 13. dnia każdego miesiąca, popularne zwłaszcza na początku stanu wojennego. Zachęcano też do brania udziału we Mszach za Ojczyznę, odprowadzanych w wielu kościołach. Niektórzy z kapłanów celebrowanych takie Msze cieszyli się ogromną popularnością wśród wiernych. Trzeba wymienić chociaż kilku spośród wielu księży – kapłanów „Solidarności”: Jerzego Popiełuszkę i Stanisława Małkowskiego z Warszawy, Henryka Jankowskiego z Gdańska, Mieczysława Nowaka

z Ursusa, Kazimierza Jancarza z Krakowa, Hilarego Jastaka z Gdyni, Stanisława Kardasza i Władysława Wołoszyna z Torunia. Zwolennicy „Solidarności” organizowali także manifestacje uliczne. Odbywały się one w święta i rocznice narodowe, a przez pierwsze miesiące stanu wojennego – także 13. dnia każdego miesiąca. Manifestanci byli rozpraszani przez oddziały ZOMO, co doprowadzało do długotrwałych starć ulicznych².

Władze za pośrednictwem Służby Bezpieczeństwa, Milicji Obywatelskiej, Wojskowej Służby Wewnętrznej i innych struktur siłowych brutalnie zwalczały opór społeczny i działalność solidarnościowego podziemia. Mnożyły się zabójstwa działaczy podziemia dokonywane przez funkcjonariuszy MO i SB. Nasilenie represji owocowało także szybkim zapełnianiem się zakładów karnych więźniami politycznymi, mimo amnestii uchwalonych przez Sejm 22 lipca 1983 r. i 21 lipca 1984 r. W październiku 1984 r. zamordowany został przez funkcjonariuszy SB najślynniejszy z kapelanów „Solidarności” – ksiądz Jerzy Popiełuszko. Dnia 10 maja 1985 r. uchwalono nowelizację prawa karnego, która utrwałała tryb przyspieszony w postępowaniach karnych³.

Po amnestii z 1984 r. propaganda władz kładła duży nacisk na głoszenie tzw. normalizacji. Polegała ona w istocie na tworzeniu nieautentycznych ciał, będących atrapą normalnych ruchów społecznych. W czerwcu 1984 r. odbyły się wybory do rad narodowych. „Solidarność” ogłosiła ich bojkot i zorganizowała własny system liczenia frekwencji, który wykazał fałszerstwa ze strony władz. Podobną taktykę zastosowano podczas wyborów do Sejmu w październiku 1985 roku⁴.

Przetrawianie „Solidarności” w tym trudnym okresie było w dużej mierze zasługą Kościoła katolickiego. Msze z ojczyznę nadal przyciągały licznych zwolenników Związku i cementowały środowiska opozycyjne. Przy kościołach powstały komitety prowadzące działalność charytatywną. Udzielały one także pomocy więźniom politycznym i ich rodzinom. Na plebaniach przechowywano często wydawnictwa i pieniądze Związku, odbywały się tam także zebrania struktur „Solidarności”. Jednoznaczne poparcie „Solidarności” przez Papieża Jana Pawła II (także w czasie Jego wizyty w Polsce w czerwcu 1983 r.) było inspiracją dla licznych działaczy podziemia różnego szczebla. Druga połowa lat osiemdziesiątych

² Zob. szerzej: tamże, s. 263–368.

³ H. Głębocki, *Wojna z narodem*, w: W. Polak, S. Galij-Skarbińska, H. Głębocki, J. Kłosiński, „Solidarność”. *Od komunizmu do Unii Europejskiej*, pod red. A. Borowskiego, M. Łątkowskiej, Warszawa 2015, s. 153–155.

⁴ W. Polak, *Czas ludzi niepokornych. Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” i inne ugrupowania niezależne w Toruniu i Regionie Toruńskim (13 XII 1981–4 VI 1989)*, s. 356–357; tenże, „Tylko umysłowo chory idzie w czerwcu na wybory”. *Akcja bojkotu wyborów do rad narodowych w dniu 17 czerwca 1984 r.*, w: *W kręgu nowożytnej i najnowszej historii ustroju Polski. Księga dedykowana Profesorowi Marianowi Kallasowi*, Warszawa 2010, s. 553–585.

przyniosła powstanie nowych ugrupowań opozycyjnych ściśle związanych z „Solidarnością”, ale zachowujących odrębność organizacyjną. Jedną z nich był Ruch Wolność i Pokój (WiP), który założono w 1985 r. dla obrony osób odmawiających złożenia przysięgi wojskowej. Środowisko WiP (niekiedy z lekka anarchizujące) zasłynęło z licznych manifestacji pacyfistycznych i ekologicznych. Zbuntowane przeciwko systemowi pokolenie nastolatków działało w Ruchu Społeczeństwa Alternatywnego (RSA) i w Federacji Młodzieży Walczącej. Waldemar Fydrych, stojący na czele grupy o nazwie „Pomarańczowa Alternatywa”, rozpoczął od 1986 r. organizowanie we Wrocławiu happeningów niemilośnie wykipiwających absurdów realnego socjalizmu. Aktywnie działała „Solidarność Walcząca”, odradzała się też Konfederacja Polski Niepodległej, aktywne było podziemne Niezależne Zrzeszenie Studentów⁵.

„Solidarność” podziemna od 1985 r. zaczęła wchodzić jednak w okres kryzysu. Wprawdzie działalność wydawnicza, ulotkowa, samokształceniowa kwitła nadal, ale demonstracje uliczne gromadziły już niewiele osób. Społeczeństwo sprawiało wrażenie zmęczonego. Z drugiej strony władza komunistyczna znalazła się w sytuacji patowej. Gospodarka rozkładała się z miesiąca na miesiąc, nastroje społeczne osiągały dno, zwłaszcza po skandalicznym zachowaniu się władz polskich podczas katastrofy w Czarnobylu. Rządzący zaczęli rozumieć, że bez zasadniczych rozwiązań politycznych nie da się wyjść z kryzysu, zwłaszcza że w Związku Sowieckim zaczęła się liberalizacja związana z objęciem władzy przez Michaiła Gorbaczowa. Dnia 17 lipca 1986 r. ogłoszono w Polsce kolejną amnestię, która doprowadziła do zwolnienia prawie wszystkich więźniów politycznych. We wrześniu 1986 r. SB przeprowadziła w całym kraju ok. 3 tysięcy rozmów z działaczami opozycji, starając się ich przekonać do zaprzestania działalności. Akcja ta nie przyniosła żadnych skutków. Wprowadzono także tzw. depenalizację, której efektem było karanie osób prowadzących nielegalną działalność wyłącznie przed kolegiami ds. wykroczeń, wymierzającymi zazwyczaj grzywny. TKK i Lech Wałęsa odebrały to wszystko jako zapowiedź zmiany kursu politycznego. Dnia 29 września 1986 r. została powołana przez Lecha Wałęsę jawna Tymczasowa Rada NSZZ „Solidarność”. W jej skład weszli: Bogdan Borusewicz, Zbigniew Bujak, Władysław Frasyniuk, Tadeusz Jedynek, Bogdan Lis, Janusz Pałubicki, Józef Pinior. Wkrótce

⁵ W. Polak, *Wielbiciele panny „S”*. Ruch „Wolność i Pokój” w Toruniu, Toruń 2013, s. 10-42; tenże, *Czas ludzi niepokornych*, s. 381-383; 460, 482-483, 504-505; tenże, *Ojciec Święty Jan Paweł II wobec Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” (1980-1989)*, w: W. Polak, *Trudne lata przełomu*, Gdańsk 2006, s. 178-204. Zob. też: *Kościół i społeczeństwo wobec stanu wojennego*, pod red. W.J. Wysockiego, Warszawa 2004, *passim*; M. Lasota, *Polski Kościół od 13 grudnia do Magdalenki*, w: *Droga do niepodległości. „Solidarność” 1980-2005*, pod red. A. Borowskiego, Warszawa 2005, s. 275-295; *Federacja Młodzieży Walczącej 1984-1990*, pod red. M. Wierzbickiego, Warszawa 2015, *passim*; W. Fydrych, *Żywy Mężów Pomarańczowych*, Warszawa 2010, *passim*.

zaczęły podejmować jawne działanie regionalne struktury Związku. Dzień po utworzeniu Tymczasowej Rady, tzn. 30 września 1986 r., do działalności jawnej przeszła Regionalna Komisja Wykonawcza NSZZ „Solidarność” Mazowsze. Dnia 5 października 1986 r. Rady „Solidarności” powołano w Lublinie i Jeleniej Górze, a 7 października w Regionie Śląsko-Dąbrowskim. W Łodzi 7 października 1986 r. wznowiło otwartą działalność Prezydium Zarządu Regionu Ziemi Łódzkiej. W październiku 1986 r. jawne ciała regionalne powstały też w regionach: Świętokrzyskim, Radomskim, Opolskim, Piłskim, Gorzowskim, Wielkopolskim.

Nowe struktury związku działały równolegle z tajnymi, jednak tworzenie jawnych ciał wywoływało pewne opory ze strony podziemia, także ze strony TKK. Dnia 23 listopada 1986 r. powstała także Tymczasowa Krajowa Rada Rolników „Solidarność”, na czele której stanął wkrótce Józef Ślisz. Na fali liberalizacji również w dużych zakładach pracy zaczęto tworzyć jawnie działające struktury „Solidarności”. Składały one wnioski do sądu o zarejestrowanie na szczeblu zakładu. Wprawdzie sądy kolejnych instancji odrzucały te wnioski, ale struktury owe nie przyjmowały tego do wiadomości i działały nadal. Dnia 25 października 1987 r. TKK i Tymczasowa Rada NSZZ „Solidarność” rozwiązały się i zamiast nich powołano jednolite kierownictwo Związku – Krajową Komisję Wykonawczą (KKW) NSZZ „Solidarność”. Na jej czele stanął Lech Wałęsa, a członkami zostali: Zbigniew Bujak, Władysław Frasyniuk, Jerzy Dłużniewski, Stefan Jurczak, Bogdan Lis, Andrzej Milczanowski, Janusz Pałubicki, Stanisław Węglarz. Przeciwno utworzeniu Komisji zaprotestowała grupa działaczy, która uważała, że główna rola w reaktywowaniu Związku powinna przypadać Komisji Krajowej sprzed 13 grudnia 1981 r. Działacze ci (m.in. Andrzej Słowik, Jerzy Kropiwnicki, Andrzej Gwiazda, Seweryn Jaworski, Marian Jurczyk) utworzyli Grupę Roboczą Komisji Krajowej, która jednak nie zdobyła szerszego oparcia⁶.

Przemiany w Polsce przyspieszyła w sposób znaczący wizyta Papieża Jana Pawła II w czerwcu 1987 r. I tym razem Ojca Świętego witały wielkie transparenty „Solidarności”, a po Mszach wyruszały pochody zwolenników Związku, rozpędzane brutalnie przez ZOMO. Masową manifestacją poparcia dla nielegalnej „Solidarności” była V Pielgrzymka Ludzi Pracy na Jasną Górę 10 września 1987 r. Przybyło na nią ok. 50 tys. osób⁷.

Pogarszająca się sytuacja gospodarcza, przegrane przez władze referendum z listopada 1987 r., w którym rząd chciał uzyskać społeczną akceptację dla dalszego zaciskania pasa w celu rzekomego przeprowadzenia reform, oraz wspomniane posunięcia liberalizujące politykę wewnętrzną spowodowały, że KKW w oświadczeniu z 5 grudnia 1987 r. zgłosiła gotowość do negocjacji i do zawarcia „paktu

⁶ H. Głębocki, *Wojna z narodem*, s. 159–165; W. Polak, *Czas ludzi niepokornych*, s. 477–478.

⁷ M. Lasota, *Polski Kościół*, s. 293–294; H. Głębocki, *Wojna z narodem*, s. 165–167.

antykrzysowego”. W zamian oczekiwała m.in. przywrócenia legalnego działania „Solidarności” i „legalizacji społeczeństwa obywatelskiego”. Warto dodać, że Jacek Kuroń i Adam Michnik głosili w II połowie lat osiemdziesiątych koncepcję mówiącą o konieczności poparcia przez Związek reformatorskich sił w PZPR. Koncepcja ta wywarła wpływ na kolejne ugodowe posunięcia „Solidarności”. Do przełomu doszło w 1988 r. W wyniku podwyżki cen w kwietniu rozpoczęły się strajki w wielkich zakładach pracy. 25 kwietnia 1988 r. zastrajkowali pracownicy komunikacji miejskiej w Bydgoszczy. 26 kwietnia strajk rozpoczęła Huta im. Lenina w Krakowie. Na czele Komitetu Strajkowego stanął Andrzej Szewczuwaniec. Wprawdzie hutnicy żądali początkowo rekompensat płacowych, wkrótce jednak dołączyli do swoich żądań postulaty przywrócenia do pracy robotników zwolnionych za działalność w „Solidarności” i relegalizację Związku. Podobne postulaty wysunęli strajkujący od 29 kwietnia robotnicy Huty Stalowa Wola, którzy jednak po zablokowaniu ich zakładu przez ZOMO opuścili go 30 kwietnia. Strajk w Hucie im. Lenina został bardzo brutalnie rozbity w wyniku ataku oddziałów antyterrorystycznych i ZOMO w nocy z 4 na 5 maja 1988 roku. Dnia 2 maja 1982 r. strajk ogarnął Stocznę Gdańską. Na czele Komitetu Strajkowego stanął Alojzy Szablewski. Po kilku dniach do stoczniovców dołączył Lech Wałęsa. W całej Polsce organizowano manifestacje i strajki solidarnościowe. Podczas majowych strajków doszło do pierwszych zakulisowych i pośrednich kontaktów przedstawicieli rządu z reprezentantami „Solidarności”. Nie przyniosły one rezultatów. Strajk w Stoczni Gdańskiej zakończył się 10 maja 1988 r. opuszczeniem jej przez robotników. Pomimo postrajkowych represji (zwalnianie z pracy, kary finansowe) bariera strachu została przełamana. W coraz większej liczbie zakładów pracy rozpoczynały działalność jawne komisje zakładowe, niewiele sobie robiąc z prawnych zakazów. Wybuch kolejnych strajków nastąpił w sierpniu 1988 r. Protestujące kompanie węgla kamiennego zawiązały Międzyzakładowy Komitet Strajkowy w Jastrzębiu. 17 sierpnia zastrajkowała Stocznia Szczecińska, 20 sierpnia Port Północny w Gdańsku, 22 sierpnia Stocznia im. Lenina, 24 sierpnia pozostałe stocznie Trójmiasta, Huta im. Lenina w Krakowie, Zakłady im. Hipolita Cegielskiego w Poznaniu, fabryka traktorów w Ursusie. Strajki w Trójmieście koordynował Międzyzakładowy Komitet Strajkowy z Jackiem Merkleem na czele. Zaznaczyć trzeba, że część strajków w mniejszych zakładach była szybko likwidowana przez ZOMO. Władze zareagowały na wydarzenia w dwojaki sposób. Z jednej strony Wojciech Jaruzelski rozpoczął przygotowania do wprowadzenia stanu wyjątkowego (co okazywało się w ówczesnych warunkach po prostu niewykonalne), z drugiej strony doszło do sondażowych rozmów przedstawiciela Lecha Wałęsy – Andrzeja Stelmachowskiego z sekretarzem KC PZPR Józefem Czyrkiem. Dnia 31 sierpnia 1988 r. Lech Wałęsa spotkał się z ministrem spraw

wewnętrznych Czesławem Kiszczakiem. Postanowiono podjąć rozmowy przy Okrągłym Stole. Po rozmowie z Kiszczakiem Wałęsa wezwał do zawieszenia strajków, co wykonano z dużymi oporami. Pomimo kolejnych spotkań władzy z opozycją nie było pewne, czy do rozmów Okrągłego Stołu dojdzie, zwłaszcza że nowo powołany premier Mieczysław Rakowski postanowił 31 października 1988 r. postawić w stan likwidacji Stocznnię im. Lenina. Opozycja odebrała to jako prowokację. Dnia 30 listopada 1988 r. doszło do telewizyjnego „pojedyńku” pomiędzy Lechem Wałęsą a przewodniczącym proreżimowych związków zawodowych – Alfredem Miodowiczem. Wałęsa był świetnie przygotowany do dyskusji i odniósł w niej wyraźne zwycięstwo. 18 grudnia 1988 r. podczas spotkania działaczy „Solidarności”, opozycji i intelektualistów w Warszawie powołano Komitet Obywatelski przy przewodniczącym NSZZ „Solidarność”. Liczył on 135 członków i miał pełnić rolę partnera władz w rozmowach Okrągłego Stołu. Trwały one od 6 lutego do 5 kwietnia 1989 r. przy pośrednictwie przedstawicieli Episkopatu. W ich wyniku postanowiono, że odbędą się wybory do Sejmu, w których partie i ugrupowania związane z obozem władzy (PZPR, ZSL, SD, Stowarzyszenie PAX, Polski Związek Katolicko-Społeczny i Unia Chrześcijańsko-Społeczna) będą miały zagwarantowane 65 procent miejsc. Pozostałe 35 procent mandatów miało być rozdzielone w wolnych wyborach. Ustalono także, że zostanie powołana izba wyższa parlamentu – Senat, do którego wybory miały być zupełnie wolne. Postanowiono też o powołaniu urzędu prezydenta z szerokimi kompetencjami; zakładano przy tym, że zostanie nim Wojciech Jaruzelski. „Solidarność” miała zostać zalegalizowana. Postanowienia te Sejm zatwierdził 7 kwietnia 1989 r., relegalizacja „Solidarności” nastąpiła 17 kwietnia 1989 r., a „Solidarności” RI 20 kwietnia 1989 r. Wybory odbyły się 4 czerwca 1989 r. (druga tura – 18 czerwca 1989 r.). W ich wyniku kandydaci Komitetów Obywatelskich tworzonych przez „Solidarność” zdobyli wszystkie mandaty z owej 35-procentowej puli w Sejmie i 99 na 100 miejsc w Senacie. Reprezentacja parlamentarna „Solidarności” nosiła nazwę Obywatelski Klub Parlamentarny (OKP). Porozumienia Okrągłego Stołu budzą kontrowersje do dnia dzisiejszego. Niewątpliwie komuniści, zdając sobie sprawę z nieuchronności przemian w Polsce, chcieli poprzez zawarty kompromis utrzymać wpływy polityczne oraz przejąć część majątku narodowego (proces tzw. uwłaszczenia nomenklatury). Z drugiej strony samo odrodzenie „Solidarności” i „częściowo wolne wybory” do parlamentu oraz wprowadzenie szeregu normalnych swobód obywatelskich oznaczały duży sukces opozycji, zwłaszcza że nie można było wówczas przewidzieć szybkiego upadku komunizmu także w innych krajach⁸.

⁸ Zob. szerzej: A. Dudek, *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988–1990*, Kraków 2004, *passim*; H. Głębocki, *Wojna z narodem*, s. 167–177. W. Polak, *Czas ludzi niepokornych*, s. 543–544, 558.

Odrodzona „Solidarność” była słabsza od potężnego związku sprzed lat. Liczyła zaledwie ok. 2 milionów członków.

Dnia 19 lipca 1989 r. Zgromadzenie Narodowe (obie połączone izby parlamentu) wybrało na prezydenta Wojciecha Jaruzelskiego. Wkrótce jednak stało się oczywiste, że ewolucyjne przemiany w Polsce, które zaplanowano przy Okrągłym Stole, szybko przyspieszą. 18 sierpnia 1989 r. premierem został działacz katolicki związany z „Solidarnością” – Tadeusz Mazowiecki, który rozpoczął formowanie nowego rządu.

Implodzja

Wejście na drogę przemian w 1989 r. – w założeniu tych, którzy uważali się za architektów nowego porządku⁹ – nie miało przynieść zmiany w strukturach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, a przede wszystkim w służbach specjalnych. Świadczy o tym fakt, że resort ten, a w szczególności podległa mu Służba Bezpieczeństwa aż do roku 1990, pozostawał w rękach PZPR, podobnie zresztą jak resort obrony narodowej. Obydwa resorty stały się ostatnim bastionem *ancien régime*'u w rządzie Tadeusza Mazowieckiego. Pozostawienie teki ministra spraw wewnętrznych Czesławowi Kiszczakowi, a ministra obrony narodowej – Florianowi Siwickiemu wskazywało jednoznacznie kierunek polityki rządu. Mimo że podczas *exposé* pierwszy niekomunistyczny premier mówił o „grubej linii”, o odcięciu się od epoki rządów komunistycznych i o rozpoczęciu nowego etapu w historii Polski, nie zdecydował się on na radykalne kroki wobec ekipy PZPR¹⁰. Do dziś styl prowadzenia polityki przez Mazowieckiego – zarówno w sferze wewnętrznej, jak i zewnętrznej – wywołuje sporo kontrowersji. Niewątpliwie fakt, że zmiany w resortach siłowych nastąpiły stosunkowo późno, jeszcze je pogłębia. Pierwsze radykalniejsze reformy, jakie zrealizowano, polegały na postawieniu w stan likwidacji Urzędu do Spraw Wyznań, który został zniesiony w listopadzie 1989 r., a także znienawidzonej przez społeczeństwo Ochotniczej Rezerwy Milicji Obywatelskiej (ORMO).

Postawienie w stan likwidacji Urzędu do Spraw Wyznań, który w Polsce Ludowej był częścią aparatu represji wymierzonej w Kościoły i związki wyznaniowe, było sprawą pilną, lecz nie najpilniejszą, na co zwraca uwagę Antoni

⁹ Za A. Antoszewskim i R. Herbutem należy przyjąć, że proces demokratyzacji w Polsce (podobnie zresztą jak i na Węgrzech) przyjął formę mieszaną, pośrednią między transformacją a przemieszczeniem. W przeciwieństwie do S. Huntingtona nie uważają oni, że demokratyzacja w tych krajach była dziełem elit ówczesnie rządzących, gdyż „silnie ukształtowana opozycja polityczna swoją działalnością popychała rządzących do dokonywania zmian i determinowała ich decyzje polityczne”, zob. *Demokracje Europy Środkowo-Wschodniej w perspektywie porównawczej*, pod red. A. Antoszewskiego i R. Herbuta, Wrocław 1998, s. 27–30.

¹⁰ A. Dudek, *Historia polityczna Polski 1989–2005*, Kraków 2007, s. 55.

Dudek, podkreślając, że w ówczesnym czasie pozycja Kościoła i tak była bardzo silna¹¹. 23 listopada 1989 r. Sejm uchwalił projekt rządowej ustawy o zmianach w organizacji oraz zakresie działania niektórych naczelnych i centralnych organów administracji państwowej (druki 58 i 77), przyjęty miesiąc wcześniej na posiedzeniu Rady Ministrów¹². W art. 9 dodano ust. 5 w brzmieniu: „Znosi się Urząd do Spraw Wyznań”, kompetencje powołanego w połowie lat siedemdziesiątych ministra do spraw wyznań, jak i część kompetencji urzędu odnoszącą się do spraw związanych z wydawaniem normatywnych aktów prawnych, w tym rozporządzeń przewidzianych w ustawach z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, przejął odpowiednio szef Urzędu Rady Ministrów (wówczas był nim Jacek Ambroziak), jak i sam Urząd.

Podczas tych obrad Sejm przyjął poselski projekt ustawy o uchyleniu ustawy z dnia 13 czerwca 1967 r. o Ochotniczej Rezerwie Milicji Obywatelskiej (Druk 22). Była to inicjatywa ustawodawcza posłów Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego (Artura Balazsa, Jerzego Gila, Józefy Hennelowej, Józefa Kowalczyka, Zbigniewa Janasa, Anny Knysok, Bohdana Kopczyńskiego, Czesława Robakowskiego, Franciszka Saka, Elżbiety Seferowicz, Stefana Sobieszkańskiego, Janusza Steinhoffa, Bolesława Twaroga, Jerzego Wuttkego, Jerzego Zdrady, Jerzego Zimowskiego).

Mimo że nawet posłowie z PZPR nie negowali potrzeby zlikwidowania ORMO, czego wyrazem był wynik głosowania (238 za, 7 przeciwnych i 34 wstrzymujących się), i mogło to stanowić asumpt do dalszych działań reformatorskich, nie poczyniono w pierwszych miesiącach nowego rządu żadnych konkretnych kroków w kierunku zasadniczych przemian w resorcie spraw wewnętrznych.

Nie oznacza to jednak, że w otwierających się nowych warunkach nie podjęto zmian strukturalnych w Służbie Bezpieczeństwa. Miały one jednak charakter endogeny, kontrolowany przez komunistów. Dwa dni po zakończeniu obrad Okrągłego Stołu, 6 kwietnia 1989 r., minister spraw wewnętrznych, gen. Czesław Kiszczak, wydał decyzję nr 03/89 w myśl której powołano specjalny Sztab MSW w celu ochrony procesu realizacji postanowień Okrągłego Stołu, w tym kampanii wyborczej do Sejmu i Senatu. Kierownikiem sztabu został wiceminister gen. Henryk Dankowski, a zastępcami generałowie Stefan Stochaj, Czesław Wiejak i Edward Kłosowski. Poza nimi w sztabie było piętnastu wyższych oficerów, w tym wszyscy dyrektorzy departamentów i biur MSW. Analogiczne grupy powołano również na poziomie WUSW¹³.

¹¹ Tamże, s. 55.

¹² Druk nr 58, Projekt ustawy zmieniającej ustawę o zmianach w organizacji oraz zakresie działania niektórych naczelnych i centralnych organów administracji państwowej z dnia 27 X 1989 r., www.sejm.gov.pl [dostęp: 22 XI 2015].

¹³ AIPN BU, 01096/16, Decyzja nr 03/89 ministra spraw wewnętrznych z dnia 6 IV 1989 r., k. 16.

Kolejna decyzja ministra spraw wewnętrznych nr 04/89 wydana w tym samym dniu, dotyczyła przekazania szefom WUSW i Stołecznego Urzędu Spraw Wewnętrznych (SUSW) niektórych uprawnień dotyczących przenoszenia stanowisk etatowych funkcjonariuszy SB i MO pomiędzy podległymi jednostkami i komórkami organizacyjnymi¹⁴. Tłumaczył to racjonalizacją gospodarowania zasobami etatowymi resortu spraw wewnętrznych oraz „operatywnym” dostosowaniem stanów etatowych jednostek i komórek organizacyjnych do „zmieniających się zadań służbowych”. Głównym motywem było jednak odnalezienie się w nowej sytuacji politycznej.

Na mocy decyzji szefowie WUSW mogli swobodnie prowadzić, w drodze rozkazu organizacyjnego, przesunięcia etatowe pomiędzy funkcjonariuszami SB i MO – zarówno w obszarze samego WUSW, jak i w odniesieniu do urzędów Rejonowych Urzędów Spraw Wewnętrznych (RUSW), komisariatów czy posterunków MO. Uprawnienia te nie przysługiwały w odniesieniu do zmian o charakterze strukturalnym i zmian zakresów zadań i czynności ustalonych dla poszczególnych komórek organizacyjnych WUSW (SUSW) i RUSW, podległych komisariatów, posterunków MO oraz samodzielnych stanowisk pracy, a także jednostek ZOMO oraz komórek służby zdrowia i spraw socjalnych. Zabiegi te miały m.in. na celu zaciemnić rzeczywistą liczbę etatów w SB. Do decyzji zostały dołączone kryteria określające rodzaje i liczbę stanowisk w komórkach organizacyjnych (WUSW, RUSW). Odnosiły się one do Milicji Obywatelskiej i SB¹⁵.

Wynik wyborów z czerwca 1989 r. nadał tempo zmianom w resorcie, którego stabilność próbowano uratować Uchwałą Rady Ministrów podjętą 22 sierpnia 1989 r. Była to jeszcze uchwała rządu komunistycznego, która w ostatniej chwili zmieniała tekst tajnej uchwały nr 144/83 z października 1983 r. Rzecz była istotna, gdyż dotyczyła uprawnień w sprawie zmian w statucie organizacyjnym MSW¹⁶. Tajna uchwała nr 144/83 przewidywała bowiem, iż statut organizacyjny ministerstwu nadaje Rada Ministrów. W zmieniającej się rzeczywistości politycznej, kiedy za moment miał powstać pierwszy niekomunistyczny rząd, oznaczało to utratę kontroli nad resortem. Uchwała nr 128/89 wprowadzała istotną zmianę w tym temacie, nadając ministrowi spraw wewnętrznych specjalne uprawnienia: „Minister spraw wewnętrznych może w uzasadnionych wypadkach łączyć, likwidować i przekształcać jednostki organizacyjne wymienione w statucie,

¹⁴ AIPN BU, 1585/14110, Decyzja nr 04/89 ministra spraw wewnętrznych z dnia 6 IV 1989 r., k. 97-98

¹⁵ Tamże, k. 97-98.

¹⁶ Uchwała Rady Ministrów nr 144/83 z dnia 21 X 1983 r. w sprawie nadania statutu organizacyjnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, w: *Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa państwa w Polsce Ludowej (1944-1990). Zbiór studiów*, pod red. A. Jusupowicia i R. Leśkiewicza, Warszawa 2013, s. 244.

zawiadamiając o tym ministra – szefa Urzędu Rady Ministrów (URM)¹⁷. Do uchwały został dołączony Statut organizacyjny MSW, który dzielił resort na 38 jednostek. W odniesieniu do poprzednich 41 zabrakło: Departamentu Ochrony Przemysłu, Zakładu Kryminalistyki i Biura Studiów.

Uchwała ta nadawała zatem szerokie kompetencje ministrowi spraw wewnętrznych. Skorzystał z nich zaledwie dwa dni później, wydając zarządzenie nr 75/89 w sprawie likwidacji i przekształcenia niektórych jednostek Ministerstwa Spraw Wewnętrznych¹⁸. Na jej mocy oprócz cięć kadrowych zmniejszono liczbę departamentów, wszystkie działania przeprowadzano pod hasłem „odpolitycznienia”. Rozwiązano Departamenty III-VI, Inspektorat Ochrony Przemysłu i Biuro Studiów oraz ich terenowe jednostki. Na bazie Departamentu III MSW utworzono Departament Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa. Zamiast Departamentu V i VI powstał Departament Ochrony Gospodarki. Departament IV i Biuro Studiów zastąpił Departament Studiów i Analiz. Oczywiście odpowiednie zmiany przeprowadzono także na szczeblach lokalnych¹⁹.

Do Departamentu Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa należało przede wszystkim:

Przeciwdziałanie próbom wykorzystania wrogiej sytuacji przez ugrupowania skrajne, radykalne do destabilizowania warunków funkcjonowania systemu demokracji parlamentarnej [...].

Rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie działalności terrorystycznej i sabotażowej zwłaszcza dla próby stosowania przemocy w rozwiązywaniu konfliktów społecznych dla zapewnienia sprawności działalności organizacji państwowych oraz ochrony zdrowia i życia obywateli [...].

Rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie działalności grup i osób ukierunkowanej na aktywność niezgodną z konstytucyjnym porządkiem państwa, o charakterze neofaszystowskim, skrajnie nacjonalistycznym, anarchistycznym. Na bieżąco realizować zadania w zakresie ochrony tajemnicy państwowej, w tym w sferze obronności i znaczących badań naukowych. Ujawniać wszystkie przypadki naruszenia tajemnicy²⁰.

¹⁷ Uchwała Rady Ministrów nr 128/98 z dnia 22 VIII 1989 r., zmieniająca uchwałę w sprawie nadania statutu organizacyjnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, tamże, s. 254.

¹⁸ AIPN BU, 1585/14110, Zarządzenie nr 075/98 ministra spraw wewnętrznych z dnia 24 VIII 1989 r. w sprawie likwidacji i przekształcenia niektórych jednostek organizacyjnych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, k. 46.

¹⁹ P. Piotrowski, *Struktury Służby Bezpieczeństwa MSW 1975–1990*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2003, nr 1(3), s. 99–100.

²⁰ AIPN BY, 076/254, Kierunkowy plan pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa WUSW w Toruniu na rok 1990, sporządzony dnia 17 I 1990 r. przez płk. Z. Grochowskiego, b.p.

Departament miał przeciwdziałać także wrogiej działalności cudzoziemców przebywających na terenie PRL. Ważnym operacyjnie zadaniem miało być rozpoznawanie nastrojów społecznych i informowanie organów państwowych o istotnych kwestiach społeczno-politycznych.

Departament Studiów i Analiz MSW składał się z wyspecjalizowanych wydziałów. W ich ramach analizował, gromadził i wprowadzał informacje operacyjne do komputerów; zajmował się kontrolą oraz współpracą ze służbami bezpieczeństwa z krajów socjalistycznych. Oceniał i analizował masowe ruchy społeczne pod kątem zagrożenia istniejącej struktury społecznej; zapobiegał działalności dywersyjnej, sabotażowej, mającej na celu zakłócenie porządku publicznego. Ponadto miał za zadanie:

Przeciwdziałać próbom infiltrowania masowych organizacji społeczno-zawodowych przez elementy destrukcyjne oraz wrogim inspiracjom wobec interesów kraju podejmowanym przez obce służby specjalne w obszarze tych organizacji. Zapewnić pełną wyprzedzającą informację o systemach pojawiania się konfliktów wynikających z nietolerancji i dyskryminacji z powodów wyznaniowych lub przekonań światopoglądowych²¹.

Departament ten miał ujawniać i przeciwdziałać zagrożeniom o charakterze nacjonalistycznym, wyznaniowym i pacyfistycznym w zakresie naruszeń porządku prawnego państwa.

Departament Ochrony Gospodarki składał się z dziewięciu wydziałów. Do jego zadań należało m.in.: wykrywanie przestępstw gospodarczych i zapobieganie im, wykrywanie nieprawidłowości w zakładach pracy, wykrywanie przestępstw finansowo-podatkowych, zapobieganie szpiegostwu gospodarczemu, realizacja zadań w zakresie nieprawidłowego funkcjonowania łączności, transportu i drogownictwa, ujawnianie nieprawidłowości w sektorze rolno-spożywczym, rozpoznawanie wrogiej działalności w dziedzinach: bankowości, handlu, nowych technologii, patentów, rolnictwa, leśnictwa, gospodarki żywnościowej, ochrony bogactw naturalnych, ochrony środowiska²².

Mimo nowych rozporządzeń, nowych planów kierunkowych dotyczących pracy operacyjnej, likwidacji starych jednostek i powołania nowych sposobów, styl i cel działania SB nie uległ zmianie. Ogniskował się wokół obozu „solidarnościowego” i tworzących się środowisk niezależnych. Cały czas pozyskiwano agenturę, używano metod, technik i form pracy przewidzianych w instrukcji pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa wprowadzonej w życie zarządzeniem ministra spraw wewnętrznych Kazimierza Świąły w 1970 r.

²¹ Tamże.

²² Tamże.

W odpowiedzi na utworzoną 17 sierpnia 1989 r. w Sejmie Komisję Nadzwyczajną do spraw Zbadania Działań Ministerstwa Spraw Wewnętrznych²³ gen. Kiszczak decyzją nr 21/89 z dnia 31 sierpnia 1989 r.²⁴ powołał specjalny zespół, który miał z nią współpracować. W jego skład weszli: przewodniczący – gen. Lucjan Czubiński, podsekretarz stanu w MSW, i pozostali członkowie: gen. Czesław Wiejak; gen. bryg. Edward Kłosowski; zastępca Komendanta Głównego MO płk Stanisław Dereń, kierownik w Sekretariacie Podsekretarza Stanu w MSW; płk Tadeusz Kwiatkowski, sekretarz Komitetu Rady Ministrów do Spraw Przestrzegania Prawa i Porządku Publicznego i Dyscypliny Społecznej; płk. Zbigniew Jabłoński, zastępca szefa służby w MSW; mjr Dariusz Doktor, zastępca Zarządu Polityczno-Wychowawczego MSW; płk Jerzy Garlej, dyrektor Departamentu Społeczno-Administracyjnego; płk Janina Orłowska, dyrektor Biura Organizacyjnego MSW; płk Zbigniew Gajewski z Sekretariatu Podsekretarza Stanu MSW²⁵.

Zadaniem zespołu było:

- *przeanalizowanie dotychczasowych wystąpień oraz wypowiedzi posłów i senatorów dotyczących działalności resortu spraw wewnętrznych,*
- *zbadanie spraw wyłaniających się w toku działalności zespołu, w tym w szczególności zgłoszonych skarg i zażaleń dotyczących działalności resortu.*
- *Zespół będzie w zależności od potrzeb współdziałał z szefami wojewódzkich urzędów spraw wewnętrznych w razie, gdy w jego pracy zaistnieją fakty lub wydarzenia dotyczące działalności podległych Ministrowi Spraw Wewnętrznych organów²⁶.*

Z powyższego dokumentu wynika zatem, jakie zadania miały składać się na ową współpracę. Oprócz pozyskania informacji na temat prac Komisji chodziło również o zbieranie informacji na temat jej członków czy ewentualne maskowanie wyciąganych na światło dzienne przestępstw, jakich się dopuszczano w resorcie.

Na jesieni 1989 r. wprowadzono w życie jeszcze kilka normatywów regulujących pracę resortu. Pod koniec września minister spraw wewnętrznych wprowadził decyzją nr 22 nowe zasady polityki kadrowej w swoim resorcie. Określił

²³ W jej skład weszło 23 posłów reprezentujących wszystkie zasiadające w ówczesnej izbie siły polityczne. 18 sierpnia Komisja wyłoniła swoje prezydium, na czele którego stanął Jan Maria Rokita, krakowski poseł Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego. W rzeczywistości w pracach Komisji uczestniczyło tylko trzynastu posłów, gdyż pozostali – głównie członkowie klubu PZPR – z różnych powodów wycofywali się z niej. Było to zresztą powodem znacznego opóźnienia jej prac.

²⁴ Decyzja nr 21/89 ministra spraw wewnętrznych z dnia 31 VIII 1989 w sprawie powołania zespołu do współdziałania z Nadzwyczajną Komisją do Zbadania Działalności Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, podpisana przez kierownika Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, gen. dyw. Władysława Pożogę, k. 108-110.

²⁵ Tamże.

²⁶ Tamże.

w nich wytyczne do pracy z kadrami dla kierowników jednostek organizacyjnych resortu spraw wewnętrznych, określając, że nadzór nad realizacją owych zasad sprawuje szef Służby Kadr i Doskonalenia Zawodowego MSW. W listopadzie zaś minister wydał zarządzenie nr 95/89 dotyczące likwidacji i przekształcania niektórych służb i jednostek organizacyjnych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Na jej podstawie rozwiązano Służbę Polityczno-Wychowawczą (także Zarząd Polityczno-Wychowawczy) i Służbę Wojsk MSW, zaś Służbę Kadr i Doskonalenia Zawodowego MSW przekształcono w Służbę Kadr, Szkolenia i Wychowania Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Stosowne kroki poczyniono na szczeblu lokalnym, gdzie w WUSW i jednostkach podległych MSW (jak np. Akademia Spraw Wewnętrznych) zlikwidowano wszystkie stanowiska ds. polityczno-wychowawczych.

Ostatni podział zadań pomiędzy członków kierownictwa MSW z 28 listopada 1989 r. określał ogólny nadzór ministra gen. broni Czesława Kiszczaka nad ministerstwem i współpracę z innymi organami władzy państwowej²⁷. Minister przewodniczył Komitetowi Koordynacyjnemu Rady Ministrów ds. Przestrzegania Prawa i Politycznemu Komitetowi Doradczemu przy ministrze spraw wewnętrznych. Osobiście nadzorował Gabinet Ministra i kierował pracami zespołu doradców i ekspertów.

Rozdzielono również obowiązki pomiędzy pozostałych członków kierownictwa resortu:

– I zastępca ministra spraw wewnętrznych gen. dyw. Henryk Dankowski zastępował ministra podczas jego nieobecności, sprawował ogólny nadzór nad działalnością resortu i nad Głównym Inspektoratem Ministra, Zarządem Ochrony Funkcjonariuszy oraz Zarządem WSW Jednostek Wojskowych MSW; uczestniczył także w pracach Komitetu Obrony Kraju (KOK);

– podsekretarz stanu w MSW gen. bryg. Zbigniew Pudysz kierował pracami Komitetu Koordynacyjnego Rady Ministrów ds. Przestrzegania Prawa jako zastępca przewodniczącego, natomiast w pracach Politycznego Komitetu Doradczego przy ministrze spraw wewnętrznych uczestniczył jako sekretarz tego gremium; reprezentował również ministra w Sejmie i Senacie oraz uczestniczył w posiedzeniach Rady Ministrów; odpowiadał za prace administracyjno-prawne i działalność legislacyjną resortu oraz współdziałał z mediami; z tymi zadaniami wiązał się jego nadzór nad pracą Departamentu Społeczno-Administracyjnego, Biura Organizacyjno-Prawnego, rzecznika prasowego resortu oraz Wydziału Prasowego;

– podsekretarz stanu w MSW gen. dyw. Lucjan Czubiński koordynował działania resortu w zakresie obrony oraz przygotowań w sytuacji zagrożenia

²⁷ AIPN BU, 01096/16, Zarządzenie nr 097/89 ministra spraw wewnętrznych z 28 XI 1989 r., k. 42.

wewnętrznego państwa, klęsk żywiołowych i innych nadzwyczajnych zdarzeń; sprawował funkcję kierownika sztabu powoływanego w powyższych okolicznościach; bezpośrednio nadzorował Departament Finansów, w tym realizację budżetu resortu, Zarząd I (mobilizacyjny) oraz Komendę Główną Straży Pożarnych. Z tym ostatnim zadaniem wiązało się również jego zainteresowanie problematyką ochotniczych straży pożarnych;

– szef Służby MO – komendant główny MO gen. dyw. Zenon Trzciniński kierował całością zadań resortu związanych z bezpieczeństwem publicznym, w tym z postępowaniami przygotowawczymi i profilaktyką, przewodniczył Społecznej Radzie MO oraz sprawował nadzór nad biurami: Prewencji, Ruchu Drogowego, Kryminalnym, do Walki z Przestępstwami Gospodarczymi, Śledczym, Dochodzeniowo-Śledczym, Operacyjnym, Kontroli i Analiz oraz Instytutem Kryminalistyki;

– szef Służby Wywiadu i Kontrwywiadu MSW gen. bryg. Zdzisław Sarewicz sprawował ogólny nadzór nad zwalczaniem obcych służb specjalnych, nadzorował też departamenty I i II MSW, biura Szyfrów i Paszportów oraz sprawy związane z kontrolą ruchu granicznego; koordynował działalność Wojsk Ochrony Pogranicza (WOP) w zakresie zadań związanych z ochroną kontrwywiadowczą i wywiadowczą;

– szef SB MSW płk Jerzy Karpacz nadzorował zagadnienia związane z bezpieczeństwem wewnętrznym kraju oraz ochroną operacyjną gospodarki narodowej; bezpośrednio podlegały mu departamenty: Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa, Ochrony Gospodarki oraz Studiów i Analiz, a także BOR; w ramach zadań związanych z bezpieczeństwem państwa koordynował dodatkowo działania Nadwiślańskich Jednostek Wojskowych MSW;

– szef Służby Kadr, Szkolenia i Wychowania MSW płk Leszek Lamparski nadzorował zagadnienia kadrowe, a podlegały mu departamenty Kadr oraz Szkolenia i Wychowania, ASW oraz szkoły i ośrodki szkolenia, a także wydawnictwa prasowe resortu;

– szef Służby Zabezpieczenia Materiałowego MSW gen. bryg. Stanisław Konieczny nadzorował departamenty: Gospodarki Materiałowo-Technicznej, Inwestycji oraz Zdrowia i Spraw Socjalnych, Zarząd Administracyjno-Gospodarczy i Komendanturę Ochrony Obiektów;

– szef Służby Zabezpieczenia Operacyjnego gen. bryg. Stefan Stochaj przewodniczył Radzie Naukowo-Technicznej MSW oraz nadzorował departamenty Techniki i PESEL, Biuro „B”, Zarząd Łączności i Centralne Archiwum (Biuro „C”)²⁸.

W tym samym czasie powstała inicjatywa znowelizowania ustawy o ministrze spraw wewnętrznych. Dużą rolę odegrali w tej sprawie posłowie OKP. Społecz-

²⁸ Tamże.

ne Centrum Inicjatyw Ustawodawczych w Krakowie opracowało projekt ustaw mających rozdzielić MO od SB, zlikwidować tę ostatnią i utworzyć nową służbę bezpieczeństwa państwa. Wówczas po raz pierwszy pojawiła się nazwa Urząd Ochrony Państwa UOP. Nie mając już pola manewru, a jednocześnie próbując ratować resztki tego, co jeszcze można było uratować, także w MSW podjęto prace nad reformą resortu zakładającą przekształcenie MO w Policję, SB zaś w UOP, przy czym – według planów gen. Kiszczaka – szefem tego ostatniego miał zostać dotychczasowy szef SB MSW płk Jerzy Karpacz. Jan Widacki, jeden z głównych inspiratorów zmian po stronie OKP, mówił:

W jesieni 1989 r. wraz z grupą przyjaciół i kolegów zaproponowaliśmy Społecznej Radzie Legislacyjnej przy NSZZ „Solidarność” podjęcie prac nad projektem nowelizacji ustawy o urzędzie ministra spraw wewnętrznych z 1983 r. [...]. Na jesieni nie mieliśmy jeszcze gotowej koncepcji policji i służb specjalnych, nie byliśmy jeszcze gotowi do podpisania nowych ustaw policyjnych. Jedno było dla nas pewne – bez natychmiastowej nowelizacji ustawy z 1983 r. rodząca się polska demokracja będzie w niebezpieczeństwie. Reforma MSW – choćby tylko częściowa, ale rzeczywista – wymagała natychmiastowych zmian w ustawie. Chcieliśmy w pierwszym rządzie oddzielić SB od MO. Po tej doraźnej, jak zakładaliśmy, nowelizacji trzeba będzie przygotować całkowicie nowe ustawy, dostosowane do nowych warunków.

W przedsięwzięciu tym od samego początku pomagał mi mój uniwersytecki kolega z katedry kryminalistyki, Jerzy Konieczny, był też ówczesny radca prawny Aleksander Herzog. Na nasze spotkania do Krakowa przyjeżdżał również z Piekar Śląskich Roman Hula²⁹. Przychodził sekretarz Społecznego Centrum Inicjatyw Ustawodawczych Kazimierz Barczyk. Współdziałaliśmy ściśle z OKP, z ramienia którego kontaktował się z nami poseł Rokita. Nasze prace nad nowelizacją, a później kodyfikacją prawa policyjnego zmobilizowały też MSW, które aby nas przelicytować, we własnym zakresie zaczęło pracować nad projektami nowych ustaw. Wówczas było widać, że nowelizacja już nie wystarcza i trzeba

²⁹ W tym miejscu warto zatrzymać się na chwilę przy postaci Romana Huli, zastępcy szefa RUSW w Piekarach Śląskich. 13 IX 1989 r. 54 funkcjonariuszy MO z RUSW w Piekarach Śląskich opublikowało na łamach „Gazety Wyborczej” list otwarty do premiera Tadeusza Mazowieckiego. Złożyli legitymacje partyjne, postulując jednocześnie odpolitycznienie MO i rozdzielenie jej od SB. Jednym z żądań było zaprzestanie dyskryminacji płacowej w odniesieniu do SB. Kilka tygodni później powstał w Warszawie Komitet Założycielski NSZZ Funkcjonariuszy MO. Co ważne, obeszło się bez zwolnień milicjantów zaangażowanych w działalność związkową, gdyż byli oni wspierani przez posłów z OKP. Dramatyczny protest milicjantów w Gdańsku spowodował odwołanie 15 stycznia 1990 r. szefa WUSW gen. bryg. Jerzego Andrzejewskiego oraz jego zastępców ds. MO pułkowników Stefana Ożgi i Andrzeja Stojki, a także zastępcy ds. SB płk. Zenona Ringa. Do podobnych wystąpień doszło m.in. w Wałbrzychu, gdzie w marcu odszedł ze stanowiska szefa WUSW płk Henryk Fennig. W styczniu 1990 r. podczas zebrania w Kierzu koło Poznania utworzono Krajową Komisję Koordynacyjną NSZZ Funkcjonariuszy MO. Na jej czele stanął właśnie kpt. Roman Hula.

przyspieszyć prace nad naszymi projektami nowych ustaw. Koniec końców do Sejmu wpłynął najpierw projekt poselski ustaw policyjnych, a potem rządowy. Komisja, a później podkomisja sejmowa (której przewodniczył pos. Zimowski) z tych dwóch projektów zrobiła jeden...³⁰.

Projekty poselskie przedstawiano na posiedzeniu sejmowej Komisji Administracji i Spraw Wewnętrznych. Opracowany projekt poselski przewidywał wyodrębnienie organizacyjne policji, a także dokonanie wielu zmian w ustawie o służbie funkcjonariuszy MO i SB, m.in. zawieszenie ich członkostwa partyjnego. Postulowano również zmianę podległości organów właściwych w sprawach bezpieczeństwa wewnętrznego (np. kwestia wywiadu i kontrwywiadu, który postulowano przesunąć pod nadzór prezesa rady ministrów). Projekty rządowe zakładały, iż to właśnie minister spraw wewnętrznych będzie naczelnym organem administracji państwowej w dziedzinie ochrony bezpieczeństwa państwa, ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego i w dziedzinie administracji spraw wewnętrznych. Jemu miały podlegać wydzielone centralne organy administracji państwowej: szef Urzędu Ochrony Państwa i Komendant Główny Policji Państwowej. Organy te, w myśl zamierzeń resortowych, miały mieć wspólne służby logistyczne, a także zaplecze archiwalne i instrumentalne. Opowiadano się też za scentralizowaną strukturą UOP, z możliwością utworzenia delegatur terenowych w okręgach lub województwach. Przy urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych miała powstać 9-osobowa Rada Społeczna jako ciało opiniująco-doradcze; jej inicjatorem był premier Tadeusz Mazowiecki.

Kierownictwo MSW rozpoczęło pracę nad projektami ustaw na przełomie października i listopada. W archiwach zachowała się korespondencja, która świadczy o prowadzonych w tym zakresie konsultacjach. Z pisma sekretarza stanu w MSW, gen. bryg. Z. Pudysza, do Szefa Służby Zabezpieczenia Operacyjnego, gen. bryg. Stefana Stochaja, wynika, że wstępne projekty były gotowe już w pod koniec listopada 1989 r.:

Nawiązując do wcześniej przedłożonych założeń/koncepcji dot. prawnego określenia zadań Ministra Spraw Wewnętrznych i podległych mu organów, przedstawiam wstępne wersje projektów ustaw o urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych oraz o ochronie bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego i organach właściwych w tych sprawach.

Z przyczyn, o których była mowa na posiedzeniu Kierownictwa MSW w dniu 27 listopada br., proszę potraktować sprawę jako wyjątkowo pilną³¹.

³⁰ J. Widacki, W. Wróblewski, *Czego nie powiedział generał Kiszczak. Z Janem Widackim rozmawia Wojciech Wróblewski*, Warszawa 1992, s. 24.

³¹ AIPN BU, 1585/4110, Pismo gen. Z. Pudysza do szefa służby zabezpieczenia operacyjnego SB gen. S. Stochaja, z dnia 28 XI 1989 r., k. 112.

Pismo to zostało rozesłane również do generałów: L. Czubińskiego, Z. Trzcińskiego, Z. Sarewicza, St. Koniecznego, płk. J. Karpacza.

Kilka dni później została sporządzona notatka dotycząca prawnego uregulowania nowej struktury resortu spraw wewnętrznych, w której czytamy:

Ocena rozwiązań prawnych oraz stosowania ustawy o urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych i zakresie działania podległych mu organów z dnia 14 lipca 1983 r. na tle zasadniczych zmian społeczno-politycznych w ministerstwie prowadzi do wniosku, że Minister Spraw Wewnętrznych poprzez kompleksowe uregulowanie – w jednym akcie prawnym – problemów bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego oraz uprawnień funkcjonariuszy skumulował w swoim ręku władzę administracyjną – jako naczelny organy administracji państwowej – jak i bezpośrednio policyjne funkcje wykonawcze.

Konieczność dokonania radykalnych zmian potwierdzają wypowiedzi niektórych członków Rządu podczas posiedzenia Rady Ministrów w dniu 11 grudnia br., które poświęcone było problemom zwalczania przestępczości.

Podobne poglądy wyrażają również niektórzy posłowie. Sugeruje się potrzebę rozłączenia Służby Bezpieczeństwa (wywiad, kontrwywiad, służba bezpieczeństwa wewnętrznego) od Milicji Obywatelskiej.

W Ministerstwie Spraw Wewnętrznych opracowano koncepcję nowego prawnego określenia zadań Ministra Spraw Wewnętrznych i podległych mu organów, a także robocze wersje dwóch ustaw:

- 1. Ustawy o urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych, stosownie do której Minister byłby naczelnym organem administracji państwowej w dziedzinie ochrony bezpieczeństwa państwa oraz bezpieczeństwa i porządku publicznego, a także w dziedzinie administracji spraw wewnętrznych w zakresie określonym odrębnymi przepisami. Ustawa byłaby w swojej konstrukcji zbliżona do ustaw określających zakres działania innych ministrów.*
- 2. Ustawy o ochronie bezpieczeństwa państwa oraz bezpieczeństwa i porządku publicznego, która będzie określać strukturę i kompetencje organów państwowych właściwych w tych sprawach przez uprawnienia ich funkcjonariuszy.*

Organy te miałyby wspólną siedzibę, służby logistyczne, a także zaplecze archiwalne i instrumentalne. Minister Spraw Wewnętrznych byłby zatem najwyższym przełożonym w stosunku do Komendanta Głównego Policji Państwowej i Szefa Urzędu Ochrony Państwa oraz wszystkich funkcjonariuszy tych organów sprawujących jednocześnie zwierzchni nadzór nad tymi organami.

W układzie wojewódzkim szef Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych koordynowałby w niezbędnym zakresie funkcjonowanie Urzędu Ochrony Pań-

stwa i Policji Państwowej, jemu podlegałyby także służby logistyczne, zaplecze archiwalne i instrumentalne.

Konsekwencją przyjęcia nazewnictwa >>Policja Państwowa<< byłaby konieczność nowego określenia stanowisk tej formacji. W pewnym zakresie należałoby skorzystać z rozwiązań okresu międzywojennego, które zostały ujęte w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1920 r. o Policji Państwowej. I tak np. generałowi odpowiadałby generalny inspektor i nadinspektor, dotychczasowym stopniom oficerskim – stopnie komisarzy, zaś podoficerskim – posterunkowych i przodowników. Trzeba byłoby dostosować do tych zmian dystynkcje i umundurowanie. Uległby zmianie także kolor mundurów. Zmianę umundurowania można byłoby realizować sukcesywnie, wykorzystując posiadane zapasy.

Liczba stanowisk oficerskich w nowej strukturze musiałaby ulec zmniejszeniu. Dla porównania można podać, iż w 1938 r. jedno stanowisko oficerskie w Policji Państwowej przypadało na ok. 30 niższych stanowisk. W ówczesnej Komendzie Głównej Policji Państwowej w lipcu 1939 r. zatrudnionych było 96 oficerów, 58 urzędników oraz 92 niższych funkcjonariuszy do czynności pomocniczych (tj. woźnych, woźniców, kierowców itp.).

Wiele zadań z zakresu porządku publicznego wykonywały wówczas inne organy, takie jak np. policja skarbową czy policja budowlana. Obecnie na Komendzie Głównej Milicji Obywatelskiej jest zatrudnionych 380 oficerów MO oraz 98 podoficerów.

Analiza porównawcza nie upoważnia do formułowania uogólniających wniosków w tym zakresie chociażby ze względu na to, że skala problemów, którymi zajmuje się Komenda Główna Milicji Obywatelskiej, uległa znacznemu rozszerzeniu (ruch drogowy, ochrona lotnisk itp.).

Oddzielne zagadnienie stanowi nowe ustalenie sytuacji prawnej funkcjonariuszy Urzędu Ochrony Państwa oraz określenie ich stopni służbowych, które powinny być identyczne jak w administracji państwowej, tzn. inspektor, radca, naczelnik wydziału, dyrektor departamentu. Służba ta byłaby nieumundurowana. Status prawny funkcjonariuszy tego urzędu nie może być taki sam jak funkcjonariuszy Policji Państwowej.

Proponowane kierunki zmian powodują konieczność zweryfikowania statusu pracowniczego funkcjonariuszy Urzędu Ochrony Państwa i Policji Państwowej oraz określenie ich praw i obowiązków, z czym wiąże się dokonanie przeglądu kadrowego [...].

Proponuje się na wstępnym etapie utrzymać na szczeblu wojewódzkim stanowisko szefa wojewódzkiego urzędu spraw wewnętrznych jako pełnomocnika Ministra Spraw Wewnętrznych. Przy takim założeniu zasadniczo zmniejszy się koszt reorganizacji, bowiem wszystkie służby logistyczne oraz zaplecze ar-

chiwalne i instrumentalne podlegałyby szefowi Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych i byłyby wspólne zarówno dla Urzędu Ochrony Państwa, jak też organów bezpieczeństwa i porządku publicznego.

Zakłada się utworzenie Urzędu Ochrony Państwa we wszystkich województwach.

W nowej strukturze organów ochrony bezpieczeństwa państwa nie przewiduje się w zasadzie na szczeblu rejonowym. Nieliczne odstępstwa od tej zasady mogłyby dotyczyć jedynie szczególnie ważnych ośrodków, w których by zostały utworzone ekspozytury³².

W uzasadnieniu podano, iż jest to koncepcja bardzo wygodna ze względu na zmniejszenie skutków finansowych. Pełne rozdzielenie wymagałoby bowiem zorganizowania zaplecza dla obydwu służb, co przekraczałoby zdolności budżetu państwa. Poza tym cały proces wprowadziłby chaos i dekoncentrację sił i środków, a to z kolei przełożyłoby się na spadek efektywności działania tych struktur i zagrożenie bezpieczeństwa i porządku publicznego. Stosując taką argumentację, próbowano przeforsować kosmetyczne zmiany w strukturze resortu.

Warto dodać, iż projekt rządowy był konsultowany w trakcie posiedzeń Politycznego Komitetu Doradczego MSW powołanego uchwałą Rady Ministrów nr 171 z dnia 11 grudnia 1989 r. W skład tego zespołu weszli m.in. Tadeusz Bień (Sojusz Lewicy Demokratycznej), Andrzej Celiński (OKP), Andrzej Gdula, Michał Kurek (Polskie Stronnictwo Ludowe „Odrodzenie”), Jerzy Marlewski (Stowarzyszenie „PAX”), Jacek Merkel, Jacek Taylor. W pierwszych dniach lutego na posiedzeniu Rada Ministrów przychyliła się do projektu OKP³³. Kilka dni przed przesłaniem ich do Sejmu projekty zostały rozesłane do WUSW w całym kraju z poleceniem, aby zapoznać z nimi funkcjonariuszy SB i MO. P.o. szef bydgoskiego WUSW rozesłał do naczelników wydziałów i szefów RUSW na terenie kraju pismo następującej treści:

Proszę obywateli Szefów i Naczelników Wydziałów o zorganizowanie w trybie pilnym zapoznania z projektami jak największej liczby podległych funkcjonariuszy, a także Komitetów Założycielskich NSZZ Funkcjonariuszy MO oraz odesłanie zgłoszonych uwag i propozycji (RUSW – telegram) do 6 lutego³⁴.

Ostatecznie do Marszałka Sejmu RP Mikołaja Kozakiewicza trafiły projekty rządowe: o Ministrze Spraw Wewnętrznych (druk 223), policji i Urzędzie Ochrony Państwa (druk 224) i o zmianie przepisów o służbie funkcjonariuszy Służby

³² AIPN BU, 1585/14110, Notatka dotycząca prawnego uregulowania nowej struktury resortu spraw wewnętrznych z dnia 20 XII 1989 r., b.p.

³³ W. Bereś, K. Burnetko, *Gliniarz z Tygodnika. Rozmowy z byłym ministrem spraw wewnętrznych Krzysztofem Kozłowskim*, Warszawa b.d.w., s. 32.

³⁴ AIPN BY, 077/1392, Pismo naczelnika Wydziału Ogólnego WUSW w Bydgoszczy z dnia 2 II 1990, k. 31.

Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej (druk 225), a także projekty poselskie o ochronie bezpieczeństwa publicznego oraz bezpieczeństwa obywateli i organach właściwych w tych sprawach (druk 202) i o zmianie przepisów o służbie funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej (druk 201). Projekty poselskie zostały przedłożone Marszałkowi Sejmu 18 stycznia 1990, zaś projekty rządowe – 7 lutego. Projekt poselski reprezentowali poseł Edward Rzepka i Jan Maria Rokita. Premier Tadeusz Mazowiecki upoważnił do reprezentowania stanowiska rządu w tej sprawie ministra spraw wewnętrznych gen. Czesława Kiszczaka.

Prace nad nową strukturą organizacyjną oraz ustaleniem zakresów działania MSW, UOP i policji podjęto w lutym 1990 r. Powstały wówczas następujące zespoły:

- Centralny Zespół ds. Organizacji i Zakresu Działania MSW pod kierownictwem podsekretarza stanu gen. bryg. Zbigniewa Pudysza;
- Zespół ds. Organizacji Policji pod przewodnictwem komendanta głównego MO gen. dyw. Zenona Trzczińskiego;
- Zespół ds. Organizacji UOP pod przewodnictwem I zastępcy ministra gen. dyw. Henryka Dankowskiego;
- Zespół ds. Podziału Służby Zabezpieczenia Operacyjnego pod kierownictwem szefa tej służby gen. bryg. Stefana Stochaja;
- Zespół ds. Podziału Służby Zabezpieczenia Materiałowego pod kierownictwem szefa tej służby gen. bryg. Stanisława Koniecznego;
- Zespół ds. Podziału Departamentu Finansów pod przewodnictwem dyrektora tego departamentu płk. Jarosława Lewiaka.

Zespoły te do 16 lutego 1990 r. miały przedstawić propozycje dotyczące nowej struktury organizacyjnej oraz ustalić przedmiotowe zakresy działania³⁵.

Tego samego dnia, 12 lutego 1990 r., gen. Henryk Dankowski wydał decyzję nr 01/90, na mocy której powołał Zespół do spraw Utworzenia UOP. W jego składzie znaleźli się generałowie: Krzysztof Majchrowski, Józef Sasin, Tadeusz Szczygieł, a także pułkownicy: Henryk Jasik, Andrzej Sroka, Zbigniew Jabłoński, Zbigniew Bardan, Tadeusz Borkowski, Leonard Kaczorkiewicz, Wiktor Fonfara, Mieczysław Jaros i mjr Wincenty Urbanowicz³⁶.

Tymczasem w samym resorcie trwała reorganizacja i przetasowania kadrowe. Ostatnim elementem regulującym pracę bezpieki była wydana jeszcze w grudniu 1989 r. zarządzeniem ministra spraw wewnętrznych nr 00102 Instrukcja w sprawie szczegółowych zasad działalności operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Wprowadzono do niej pewną liczbę nowych pojęć z „konstytucyjnym porząd-

³⁵ AIPN BU 01631/10, Zarządzenie ministra spraw wewnętrznych nr 24/90, z dnia 12 II 1990, k. 1–3.

³⁶ AIPN BU 1585/3387, Decyzja pierwszego zastępcy ministra spraw wewnętrznych nr 01/90, z dnia 12 II 1990 r., b. p.

kiem prawnym państwa” na czele oraz nowymi przymiotami pracy SB, takimi jak „praworządność i obiektywizm”; część starych pojęć zyskała nowe nazewnictwo³⁷. Instrukcja weszła w życie w styczniu 1990 r.

W tym czasie do komend wojewódzkich w całym kraju z centrali rozsyłano depesze głównie w sprawie zarządzeń ministra spraw wewnętrznych zmieniających strukturę WUSW: likwidujących, łączących jednostki, a także zasad prowadzenia polityki kadrowej. Na podstawie decyzji z dnia 9 stycznia 1990 r. minister spraw wewnętrznych wprowadził „wykazy przejściowe”. Miały one na celu ułatwienie rozwiązania spraw kadrowych funkcjonariuszy SB przewidywanych do dalszej służby, którzy w wyniku restrukturyzacji znaleźli się poza etatem. Na podstawie tej decyzji mogli oni zostać umieszczeni właśnie w wykazie przejściowym przez rok, zachowując w tym czasie prawo do dotychczas przysługującego im stopnia etatowego i grupy uposażenia. Stosowne pismo trafiło do WUSW pod koniec stycznia:

W nawiązaniu do pisma Kh-193/90 z dnia 12 stycznia 1990 r. w sprawie zasad przeprowadzania restrukturyzacji resortu spraw wewnętrznych oraz wprowadzenia wykazów przejściowych uprzejmie informuję, że zgodnie z decyzją I Zastępcy Ministra Spraw Wewnętrznych gen. dyw. Henryka Dankowskiego z dnia 17 stycznia 1990 roku, przy przenoszeniu funkcjonariuszy na niższe stanowiska służbowe w ramach w/wym. restrukturyzacji można przenoszonym zachowywać docelowo dotychczasową grupę wyposażenia zasadniczego oraz posiadany stopień etatowy³⁸.

O umieszczeniu na takiej liście decydował dyrektor Departamentu Kadr MSW – na szczeblu centralnym, i szefowie WUSW. Nie można było na nim umieszczać funkcjonariuszy posiadających pełną wysługę emerytalną.

Wcześniej, jeszcze w połowie stycznia 1990 r., zostało rozesłane do WUSW w całym kraju pismo następującej treści:

W resorcie spraw wewnętrznych prowadzone są aktualne działania restrukturyzacyjne. Podstawowym ich celem jest dostosowywanie struktur resortu do wymagań i potrzeb wynikających z sytuacji społeczno-politycznej kraju. Nieuniknionym skutkiem działań będzie szereg problemów organizacyjnych i kadrowych obejmujących zarówno szeregowych funkcjonariuszy MO i SB, jak również przełożonych wszystkich szczebli.

Realizując kolejne decyzje restrukturyzacyjne kierownictwa, należy mieć cały czas na uwadze dwa podstawowe cele:

³⁷ *Instrukcje pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa (1945-1990)*, oprac. T. Ruzikowski, Warszawa 2004, s. 142-159. W rzeczywistości prace nad instrukcją trwały od 1986 r., jednak ze względu na sytuację na przełomie roku 1988 i 1989 nie weszły w życie.

³⁸ AIPN BY, 077/1392, Pismo szefa Służby Kadr, Szkolenia i Wychowania MSW, płk. Leszka Lamparskiego, z dnia 29 I 1990 r., k. 15.

- *zapewnienie sprawnego wykonywania przez poszczególne komórki organizacyjne stawianych przez nimi zadań,*
- *analizowanie ujemnych skutków, jakie reorganizacja może przynieść poszczególnym funkcjonariuszom.*

Dla właściwej realizacji tych celów zaleca się szefom (równorzędnym) powołanie Komisji do spraw organizacyjno-kadrowych, których zadaniem będzie:

- *opracowywanie nowych struktur w oparciu o decyzje kierownictwa resortu i potrzeby jednostek,*
- *przeprowadzenie rozmów z funkcjonariuszami nie przewidzianymi do obsady etatowej w nowej strukturze jednostki,*

Przebudowując struktury i prowadząc rozmowy z funkcjonariuszami Komisja powinna kierować się następującymi zasadami:

- *mieć na względzie interes jednostki całościowo, a nie w rozbiciu na poszczególne Wydziały (Sekcje),*
- *pozostawiać na dotychczasowych stanowiskach perspektywicznych funkcjonariuszy, uwzględniając przy ocenie przede wszystkim wiek, indywidualne predyspozycje, wykształcenie, doświadczenie,*
- *w miarę możliwości oraz potrzeb jednostki, jak też kwalifikacji poszczególnych funkcjonariuszy proponować stanowiska równorzędne,*
- *w przypadkach proponowania niższych stanowisk uprzedzać o skutkach odmowy [zwolnienie] [...], a w przypadku spotkania się z taką odmową pobierać stosowne oświadczenie [...],*
- *funkcjonariuszy SB, którym proponować się będzie dalszą służbę w pionie MO, informować o możliwości odbycia 3-miesięcznych specjalistycznych przeszkoleń milicyjnych, które w znacznym stopniu powinny im ułatwić adaptację zawodową na nowym stanowisku służbowym. Przeniesionym z pionu SB do pionu MO jednocześnie z merytorycznym załatwieniem tego przeniesienia należy wystawić nową legitymację służbową³⁹.*

Dla przykładu można podać, iż bydgoskim WUSW taka Komisja do spraw Organizacyjno-Kadrowych została powołana 26 stycznia 1990 r. W jej skład weszli naczelnicy wydziałów: Kadr, Inspekcji, Szkolenia i Wychowania, a także st. Inspektor ds. Organizacyjno-Etatowych. Oprócz nich występował również naczelnik reorganizowanego wydziału⁴⁰.

Ostatecznie radykalne zmiany dotknęły tylko liczby czynnych funkcjonariuszy. W czerwcu 1989 r. było ich 24 308, na początku stycznia 1990 r. pozostało

³⁹ AIPN BY, 077/1392, Pismo płk. Leszka Lamparskiego, szefa Służby Kadr, Szkolenia i Wychowania MSW, do szefów WUSW, z dnia 12 I 1990 r., k. 16-17v.

⁴⁰ AIPN BY, 077/1392, Decyzja nr 3/90 szefa Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Bydgoszczy z dnia 23 I 1990 r., k. 4.

7199 etatów, a ostatniego dnia stycznia było ich zatrudnionych około 3960. Większość przeszła do służby w MO (około 2200 etatów). Wydzielono także z pionu SB wywiad i kontrwywiad oraz Służbę Zabezpieczenia Operacyjnego.

Zarządzeniem nr 8 z 22 stycznia 1990 r., zmieniającym zarządzenie nr 60 z 31 października 1987 r. w sprawie przebiegu służby funkcjonariuszy SB i MO, minister określił, którzy funkcjonariusze resortu są funkcjonariuszami SB. Zostali do nich zakwalifikowani: szefowie Służby Wywiadu i Kontrwywiadu i SB MSW, ich zastępcy, pracownicy sekretariatów tych służb oraz funkcjonariusze pełniący służbę na stanowiskach w departamentach: I, II, Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa, Ochrony Gospodarki oraz Studiów i Analiz, w Grupie Operacyjno-Sztabowej Szefa SB, zastępcy szefa ds. SB w WUSW, główni i starsi specjaliści oraz specjaliści – zastępcy szefa ds. SB w WUSW, jak również w komórkach organizacyjnych w WUSW stanowiących odpowiedniki komórek w centrali MSW. Z SB wyłączono więc wszystkie jednostki pionu Zabezpieczenia Operacyjnego, choć ich funkcjonariusze w rzeczywistości zachowali legitymacje SB. Była to rzecz nie bez znaczenia, zważywszy na późniejszą weryfikację⁴¹.

W styczniu 1990 r. na mocy decyzji szefa SB nr 01/90 w sprawie dalszych przekształceń organizacyjno-funkcjonalnych i kadrowych w Służbie Bezpieczeństwa Ministerstwa Spraw Wewnętrznych ograniczono jeszcze bardziej zakres działania SB⁴². Do połowy stycznia zlikwidowano ogniwa organizacyjne SB w rejonowych i dzielnicowych urzędach spraw wewnętrznych⁴³.

Znamienny charakter ma pismo szefa Biura Kadr Szkolenia i Wychowania, które zostało przesłane do WUSW w całym kraju, a także do komendantów szkół i ośrodków szkolenia MSW, Krajowej Komisji Koordynacyjnej Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej (NSZZ FMO) pod koniec lutego 1990 r. (już po rozwiązaniu PZPR). Miało ono następującą treść:

W związku z decyzją ostatniego Zjazdu o rozwiązaniu Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej z dniem 29.01.1990 r. przestają działać Komitety Zakładowe PZPR. Funkcjonariuszy umieszczonych na etatach I Sekretarzy KZ [Komitetów Zakładowych] PZPR, którzy do chwili obecnej nie zostali mianowani na inne

⁴¹ Aparat bezpieczeństwa w Polsce Kadra kierownicza tom III 1975–1990, pod red. Pawła Piotrowskiego Warszawa 2008, s. 21.

⁴² Zob. AIPN BU, 55/10, Wytyczne dotyczące spraw organizacyjno-etatowych w resorcie spraw wewnętrznych, Decyzje Szefa Służby Bezpieczeństwa: nr 01/90 z dnia 2 I 1990 r. w sprawie dalszych przekształceń organizacyjno-funkcjonalnych i kadrowych w Służbie Bezpieczeństwa Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, nr 02/90 z dnia 5 I 1990 r. w sprawie powołania przy Szefie Służby Bezpieczeństwa Komisji do rozmów z funkcjonariuszami nie przewidzianymi do obsady etatowej w nowej strukturze Departamentów Służby Bezpieczeństwa MSW.

⁴³ Tamże.

stanowiska pracy, należy oddać do dyspozycji kierownika jednostki i w najbliższym czasie odpowiednio zagospodarować.

Jednocześnie zakazuje się prowadzenia jakiegokolwiek działalności politycznej w jednostkach resortu spraw wewnętrznych. Do chwili ostatecznego uregulowania spraw przynależności funkcjonariuszy do partii i stronnictw politycznych – kwestie członkostwa w nich zostają osobistą sprawą każdego funkcjonariusza resortu.

Ponieważ Urząd Rady Ministrów zalecił podległym i urzędowi centralnym i terenowym formy „pan”, „pani” [zamiast komunistycznej formy „towarzysz”, „towarzyszka” – przyp. S. G.-S.] we wzajemnych stosunkach, jak i w stosunkach z interesantami, zaleca się także przyjęcie wyżej wymienionych form w jednostkach organizacyjnych resortu spraw wewnętrznych⁴⁴.

I jeszcze jedno pismo, które zostało przesłane do jednostek terenowych w marcu 1990 r., które świadczy o totalnym chaosie panującym wśród funkcjonariuszy. Trzeba zaznaczyć, że trafiło ono do jednostek dzień przed powołaniem Krzysztofa Kozłowskiego (senatora z ramienia OKP, zastępcy redaktora naczelnego „Tygodnika Powszechnego”, na wiceministra spraw wewnętrznych:

W sytuacji bardzo dużego społecznego zainteresowania sprawami resortu, czemu towarzyszy atmosfera krytyki w środkach masowego przekazu, szczególnego znaczenia nabiera wypełnianie przez wszystkich funkcjonariuszy obowiązku przestrzegania dyscypliny służbowej i dbałości o utrzymanie jej na wysokim poziomie.

Obecnie każde naruszenie dyscypliny służbowej, zwłaszcza gdy stanowi naruszenie prawa, spotyka się z dużym społecznym rezonansem, co pogarsza klimat wokół resortu i utrwała negatywne stereotypy o pracy funkcjonariuszy.

19.02. br. Prokurator zastosowała areszt wobec dwóch podoficerów MO SUSW. Podejrzani są oni oto, iż ze sklepu PGH „Konsumy”⁴⁵, do którego dokonano włamania, skradli odzież skórzaną i futra.

20.02. br. w Warszawie funkcjonariusz MSW, kierując w stanie nietrzeźwym (2,65 promila alkoholu we krwi), doprowadził do kolizji drogowej, powodując liczne straty materialne.

Mając powyższe na uwadze należy:

- 1. Bezwzględnie egzekwować regulamin dyscyplinarny wobec wszystkich sprawców przewinień dyscyplinarnych.*

⁴⁴ AIPN BY, 077/1392, Pismo p.o. szefa Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Bydgoszczy z dnia 26 II 1990 r., k.41.

⁴⁵ „Konsumy” – Przedsiębiorstwo Gastronomiczno-Handlowe, tworzące sieć dobrze zaopatrzonych sklepów i stołówek dla pracowników Ministerstwa Spraw Wewnętrznych – funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej i Służby Bezpieczeństwa.

2. *Wzmocnić system kontroli wewnętrznej, zwłaszcza nadzór nad podwładnymi.*
3. *Przełożeni służbowi oraz pracownicy kadr winni nawiązać ścisłą współpracę z Komitetami Założycielskimi Związku Zawodowego Funkcjonariuszy w celu wczesnego ujawniania i zapobiegania nagannym postawom funkcjonariuszy. Warunki tego współdziałania będą uzależnione od wewnętrznych uzgodnień w jednostkach⁴⁶.*

Przyjście Kozłowskiego do resortu było ewidentną oznaką dla funkcjonariuszy, iż MSW wchodzi w ostatnią fazę rozkładu:

Myślę, że dwa momenty wyznaczają początek tej fazy. Powołanie w marcu 1990 r. Krzysztofa Kozłowskiego na stanowisko wiceministra spraw wewnętrznych i wreszcie uchwalenie 6 kwietnia ustaw policyjnych. Po tych wydarzeniach stare MSW wraz ze swymi strukturami wkroczyło wyraźnie w fazę likwidacji ze wszystkimi tego oznakami. Przyjście Kozłowskiego było sygnałem dla większości generałów, że trzeba odejść

– mówił Jan Widacki.

W tym samym czasie trwały prace nad projektami ustaw w sejmowej Komisji Administracji i Spraw Wewnętrznych oraz Komisji Ustawodawczej. Podnoszono szereg różnych problemów: zatrudniania w MSW tylko cywili, odpolitycznienia funkcjonariuszy, wyłączenia z MSW służby zdrowia (przeciwko czemu protestowali związkowcy z NSZZ FMO), zakresu i formalnej podległości wywiadu i kontrwywiadu. Zwolennikiem utworzenia agencji wywiadowczej podległej rządowi i wyłączenia jej spod wpływów MSW był Jacek Merkel, który dał temu wyraz w liście do Kiszczaka:

Nie znajduję żadnego funkcjonalnego uzasadnienia, dla którego służba wywiadu miałyby podlegać Ministerstwu Spraw Wewnętrznych. Z przedstawionych projektów wynika, że wywiad pracuje dla Premiera, Prezydenta, MSZ, Ministerstwa Finansów, Ministerstwa Przemysłu, Ministerstwa Zdrowia, Ministerstwa Postępu Technicznego, Ministerstwa Współpracy Gospodarczej z Zagranicą oraz generalnie dla rządu.

Z tych powyższych powodów uważam za pożądane utworzenie „rządowej agencji informacyjnej”. Agencja taka obejmowałaby zakresem swojego działania w zasadzie projektowany Zarząd Wywiadu UOP (obecny Departament I MSW). Należy rozumieć, że agencja taka uzyskiwałaby informacje nie tylko ze źródeł niejawnych, ale działalność jej polegałaby, generalnie rzecz ujmując,

⁴⁶ AIPN BY, 077/1392, Pismo szefa Służby Kadr, Szkolenia i Wychowania, płk. Leszka Lamparskiego, z dnia 5 III 1990 r., k. 9.

*na zdobywaniu, gromadzeniu i przetwarzaniu informacji na potrzeby rządu. W zakresie i dziedzinach określanych przez rząd*⁴⁷.

Weryfikacja

Po długich dyskusjach Sejm ostatecznie przyjął 6 kwietnia 1990 r. pakiet trzech ustaw: o policji, o urzędzie ministra spraw wewnętrznych oraz o UOP. Ta ostatnia w art. 129 zawierała zapis, że „z chwilą utworzenia Urzędu Ochrony Państwa Służba Bezpieczeństwa zostaje rozwiązana”⁴⁸.

Jednocześnie pracowano nad zasadami weryfikacji, które zostały opracowane przez zespół powołany w MSW. Projekt został przekazany do zaopiniowania przez Polityczny Komitet Doradczy MSW działający przy URM⁴⁹. Na posiedzeniu 10 kwietnia 1990 r. oprócz katalogu tworzącej się nowej struktury omawiano również kwestie związane z naborem funkcjonariuszy do UOP⁵⁰.

Ostatnim akordem było powołanie 10 maja na stanowisko szefa UOP Krzysztofa Kozłowskiego (wbrew oczekiwaniom w MSW, gdzie o czym była już mowa, typowano płk. Jerzego Karpacza); jego zastępcą został Andrzej Milczanowski. Jednocześnie pierwszym szefem policji został Leszek Lamparski, dotychczasowy szef Służby Kadr i Szkolenia MSW, wcześniej komendant wojewódzki MO w Wałbrzychu. Ministrem nadal pozostawał Czesław Kiszczak, wiceministrami byli wciąż gen. Henryk Dankowski i gen. bryg. Zbigniew Pudysz oraz Krzysztof Kozłowski, organizujący jednocześnie nowe służby.

Zarządzeniem nr 043/90 z 10 maja 1990 r. minister spraw wewnętrznych nakazał zaprzestanie działalności SB. Zarządzenie nie dotyczyło służb wywiadowczych i kontrwywiadowczych „mających istotne znaczenie dla bezpieczeństwa państwa oraz działań wobec osób podejrzanych o szpiegostwo lub dokonanie zamachu terrorystycznego”⁵¹. Tak samo zadania realizowane przez Biuro Szyfrów miały być kontynuowane do czasu zorganizowania UOP.

⁴⁷ AIPN BU, 1585/14110, List Jacka Merkla do ministra spraw wewnętrznych, gen. Czesława Kiszczaka, k. 3.

⁴⁸ Dz.U. 1990, nr 30, nr 179–181, tamże, art. 129.

⁴⁹ AIPN BU, 1585/16430, Notatka dotycząca rozwiązania Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej oraz zmian w stosunku służbowym funkcjonariuszy resortu spraw wewnętrznych w związku z powołaniem Policji, Urzędu Ochrony Państwa i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z dnia 27 II 1990 r., k. 23–32.

⁵⁰ AIPN BU, 1585/17118, Protokoły z posiedzenia PKD MSW, Protokół z posiedzenia Politycznego Komitetu Doradczego MSW, z dnia 10 IV 1990 r., protokołował płk Leszek Konarski, k. 1–7.

⁵¹ AIPN BU 0045/101, t.1, Zarządzenie ministra spraw wewnętrznych nr 043/90 z dnia 10 maja 1990 r. w sprawie zaprzestania działalności Służby Bezpieczeństwa, k. 204–208.

Na szczeblu WUSW potworzyły się specjalne komisje, których celem było „nadzorowanie prawidłowego wykonania zarządzenia w sprawie rozwiązania SB”. Komisja nakazywała naczelnikom wydziałów sporządzenie wykazu nadających się do dalszej pracy środków pracy operacyjnej będących na stanie wydziału, a także „komisyjnego przekazania wytworzonej dokumentacji”. Wszystkie działania miały zakończyć się do 6 czerwca⁵².

Faktycznie za Janem Widackim można stwierdzić, że esbecy czekali spakowani, „na walizkach”. Ci, którzy mogli, odeszli na „zasłużone” emerytury. Dla tych, którzy pozostali, zaczął się czas weryfikacji.

Rada Ministrów 21 maja 1990 r. przyjęła uchwałę nr 69 w sprawie trybu i warunków przyjmowania byłych funkcjonariuszy SB do służby w Urzędzie Ochrony Państwa i innych jednostkach organizacyjnych podległych ministrowi spraw wewnętrznych oraz zatrudniania ich w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych⁵³. Uchwała powoływała Centralną Komisję Kwalifikacyjną (CKK), której przewodniczącym został Krzysztof Kozłowski, Komisję Kwalifikacyjną ds. Kadr Centralnych oraz wojewódzkie komisje kwalifikacyjne. W myśl instrukcji przewodniczącego CKK z 25 czerwca 1990 r. klasyfikacja obejmowała:

– funkcjonariuszy służących w dniu 10 maja 1990 r. na stanowiskach szefów i zastępców służb: Wywiadu i Kontrwywiadu, SB MSW, Kadr, Szkolenia i Wychowania, Zabezpieczenia Operacyjnego; doradców ministra, zastępców szefów WUSW/SUSW ds. SB;

– funkcjonariuszy pełniących w dniu 10 maja 1990 r. służbę w departamentach: I, II, Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa, Ochrony Gospodarki, Studiów i Analiz, Kadr (do stanowiska młodszego inspektora), Szkolenia i Wychowania (do stanowiska młodszego inspektora), Techniki (do stanowiska zastępcy naczelnika wydziału); w Grupie Operacyjno-Sztabowej Szefa SB, Sekretariacie Szefa SB i Służby Wywiadu i Kontrwywiadu, w biurach: Śledczym, Szyfrów, „B” (do stanowiska zastępcy naczelnika wydziału), „C”, Paszportów (do stanowiska zastępcy naczelnika wydziału), byłym Zarządzie Ochrony Funkcjonariuszy (do stanowiska młodszego inspektora); osoby stanowiące wówczas kadre i słuchaczy ASW (bez Wydziału Porządku Publicznego w Szczytnie) oraz odpowiadające powyższym stanowiska w WUSW z wyjątkiem funkcjonariuszy wydziałów kadr oraz wydziałów szkolenia i wychowania;

⁵² AIPB BY 077/1392, Zarządzenie 023/90, Szefa Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Bydgoszczy w sprawie zaprzestania działalności Służby Bezpieczeństwa, z dnia 25 V 1990, podpisane przez p.o. szefa WUSW płk. Jana Strycharskiego, k. 42 – 42 v.

⁵³ AIPN BU 1585/17094, Uchwała nr 69 Rady Ministrów z dnia 21 V 1990 r. w sprawie trybu i warunków przyjmowania byłych funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa do służby w Urzędzie Ochrony Państwa i innych jednostkach organizacyjnych podległych ministrowi spraw wewnętrznych oraz zatrudniania ich w Ministerstwie spraw wewnętrznych, zob. także: *Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa*, dz. cyt. S. 298-302.

– funkcjonariuszy pełniących w dniu 31 lipca 1989 r. służbę na stanowiskach szefów i zastępców szefów Służby Polityczno-Wychowawczej oraz Kadr i Doskonalenia Zawodowego, a także w ówczesnych departamentach: III, IV, V, VI, Biurze Studiów SB MSW, Głównym Inspektoracie Ochrony Przemysłu, biurach „A” i RKW, Zarządzie Polityczno-Wychowawczym (do stanowiska młodszego inspektora), Wyższej Szkole Oficerskiej MSW w Legionowie (kadra i słuchacze) oraz na odpowiadających im stanowiskach w WUSW z wyjątkiem wydziałów kadr⁵⁴.

Komisje kwalifikacyjne zostały powołane 10 lipca 1990 r. na mocy decyzji przewodniczącego CKK i działały do 18 września tego roku, kiedy prace zakończyła CKK, która pełniła funkcję odwoławczą. Przewodniczącymi komisji wojewódzkich zostały osoby związane z „Solidarnością” lub cieszące się zaufaniem publicznym. W składzie komisji znaleźli się komendanci wojewódzcy policji jako przedstawiciele komendanta głównego policji, przedstawiciele szefa UOP (w części komisji funkcje te łączył komendant wojewódzki policji), przedstawiciele związku zawodowego funkcjonariuszy policji, posłowie i senatorowie OKP. Łącznie w postępowaniu kwalifikacyjnym udział wzięło około tysiąca posłów i ponad czterdziestu senatorów⁵⁵. Każdy z członków musiał podpisać specjalną deklarację, w której zobowiązywał się do zachowania tajemnicy z prowadzonych prac. Zadanie to było bardzo odpowiedzialne:

Weryfikacja była konieczna i uzasadniona, była ona czymś szalenie nieprzyjemnym. Mało tego, wiedzieliśmy, że jakkolwiek byśmy jej nie przeprowadzili, zawsze będziemy skrytykowani za to z obydwu stron⁵⁶

– mówił po latach Jan Widacki.

Do 31 lipca, kiedy zakończyło się postępowanie przed komisjami wojewódzkimi, weryfikacji poddały się 14 034 osoby, spośród których komisje pozytywnie zaopiniowały 8658 (61,7 procent). Z grupy zaopiniowanych negatywnie 5376 osób do CKK odwołało się 4771 (ok. 89 procent); z nich CKK zaopiniowała pozytywnie 1781 (37,3 proc.), uchylając decyzje komisji wojewódzkich, wobec 2990 osób zaś podtrzymała negatywne decyzje tych komisji. W sumie spośród wszystkich osób, które poddały się weryfikacji, pozytywnie zaopiniowano 10 439, natomiast 3595 – negatywnie. Przeprowadzonej jednocześnie weryfikacji w policji nie przeszło 3028 funkcjonariuszy. Zdecydowana większość tych, którzy weryfikację przeszli pozytywnie, z dniem 1 sierpnia 1990 r. została funkcjonariuszami UOP (ponad 5 tys. funkcjonariuszy) lub policji⁵⁷.

⁵⁴ Cyt. za: *Aparat bezpieczeństwa w Polsce*, s. 21.

⁵⁵ Tamże, s. 22.

⁵⁶ J. Widacki, W. Wróblewski, *Czego nie powiedział generał Kiszczak*, s. 25.

⁵⁷ *Aparat bezpieczeństwa w Polsce*, s. 22.

Kiedy 7 lipca 1990 r. ze stanowiska odchodził gen. broni Czesław Kiszczak, było wiadomo, że MSW w swej starej postaci przestaje istnieć (wcześniej odeszli odwołani gen. Henryk Dankowski i gen. Zbigniew Pudysz). Jego następcą został Krzysztof Kozłowski, którego z kolei na stanowisku szefa UOP zastąpił Andrzej Milczanowski.

Słowa kluczowe: *Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Służba Bezpieczeństwa, transformacja, służby specjalne, Urząd Ochrony Państwa.*

Summary

Changes in the Polish security apparatus in 1989–1990

Entering the way of changes in 1989, according to those who considered themselves the architects of the new order, was not supposed to bring any changes in the structure of the Ministry of Internal Affairs and Security Service, as these departments, as well as the Ministry of National Defence, until 1990 belonged to Polish United Workers' Party (PZPR). Both ministries became the last bastion of ancient regime in Tadeusz Mazowiecki's government. The fact that Czesław Kiszczak remained the Minister of Internal affairs and Florian Siwicki was still the Minister of National Defence unambiguously indicated the direction of the government policy.

However, it does not mean that there were no structural changes introduced to Security Service in this new political situation. These changes were endogenous and were controlled by communists. Changes in the ministry changed the character until spring 1990 years

After long discussions the Parliament finally accepted a bundle of three acts: on the police, on the office of the Minister of Internal Affairs and on the Office of State Protection (UOP). The act on the Office of State Protection in article 129 said that: 'at the moment of establishing the Office of State Protection (UOP), Security Service (SB) is disbanded'. The final element of this process was appointing, on May 10th, Krzysztof Kozłowski (a deputy from the Civic Parliamentary Club, vice editor-in-chief of 'Tygodnik Powszechny') for the position of a chief of the Office of State Protection (contrary to expectations in the Ministry of Internal Affairs, where they wanted to appoint colonel Jerzy Karpacz).

Keywords: *Ministry of Internal Affairs, Security Service, transformation, intelligence agencies, Office of State Protection.*

Bibliografia

Źródła archiwalne

- AIPN BU, 1585/3232, Zarządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych nr 01, 049, 055, 062.
- AIPN BU, 55/10, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie 1956-1990.
- AIPN BU, 02971/1, Uchwała nr 11/90 Rady Ministrów z dnia 30 VII 1990 r. w sprawie szczegółowych zasad przeprowadzania czynności operacyjno-rozpoznawczych.
- AIPN BU, 1585/17094, Milicja Obywatelska i SB – rozwiązanie.
- AIPN BU, 1595/320, Ustawa o UOP z 1990 r.
- AIPN BU, 213/1, Zbiór przepisów wewnętrznych MSW.
- AIPN BU, 01096/ 40, Akty normatywne, instrukcje, Dzienniki urzędowe MSW od dn. 14 I 1984–30 III 1990.
- AIPN BU, 01254/344, Zarządzenia MSW za okres od stycznia do kwietnia 1990.
- AIPN BU, 01624/17, t. 2, Notatka dotycząca rozwiązania stosunku służbowego z funkcjonariuszami SB i przyjęć do UOP.
- AIPN BU, 01631/10, Zarządzenie nr 24/90 MSW z dnia 12 II 1990 r. w sprawie powołania zespołu do opracowania projektu struktury organizacyjnej w zakresie działania MSW.
- AIPN BU, 1585/14110, Służba Bezpieczeństwa i MO – reorganizacja.
- AIPN BU, 1585/17118, Polityczny Komitet Doradczy MSW – protokoły z posiedzenia.
- AIPN BU, 1585/17268, UOP – organizacja, zasady przyjęcia do służby.
- AIPN BU, 55/15, t. 1, Materiały dotyczące reorganizacji MSW.
- AIPN BU, 1585/18169, UOP – katalog zadań.
- AIPN BU, 1585/3387, Decyzja Pierwszego Zastępcy Ministra Spraw Wewnętrznych nr 01 z 1990 r. w sprawie powołania zespołu do spraw utworzenia UOP.
- AIPN BU, 1585/17869, Projekty ustaw o Policji i UOP.
- AIPN BU, 2603/1073, Uchwała nr 117/90 Rady Ministrów z dnia 30 VII 1990.
- AIPN BU, 01096/16, Akty normatywne MSW i KGMO z 1989 r.
- AIPN BU, 01254/411, Dokumenty dot. Organizacji MSW.
- AIPN BU, 1585/16430, Instrukcja Przewodniczącego Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej z 25 VI 1990 r.
- AIPN BY, 076/254, Dokumenty przejęte od zastępcy Szefa WUSW ds. SB w Toruniu przez kierownika Inspektoratu I WUSW w Toruniu.
- AIPN BY, 719/95, Dokumenty Wojewódzkiej Komisji Kwalifikacyjnej w Toruniu w sprawie weryfikacji byłych funkcjonariuszy SB.
- AIPN BY, 077/921, t. 1, Akty normatywne MSW i korespondencja w sprawie kadr.
- AIPN BY, 077/1392, Protokoły zdawczo-odbiorcze Wydziału Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa WUSW w Bydgoszczy.
- AIPN BY, 453/47, Dokumenty dotyczące weryfikacji b. funkcjonariuszy SB przez WKK w Bydgoszczy.
- AIPN BY, 719/67, Uchwała nr 69 RM w sprawie trybu i warunków przyjmowania byłych funkcjonariuszy do służby w UOP i innych jednostek organizacyjnych.

Źródła drukowane

- Instrukcje pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa (1945–1990)*, oprac. Tadeusz Ruzikowski, Warszawa 2004.

Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa państwa w Polsce Ludowej (1944–1990). Zbiór studiów, pod red. Adriana Jusupowicia i Roberta Leśkiewicza, Warszawa 2013.

Opracowania

- Bereś Witold, Burnetko Krzysztof, *Gliniarz z Tygodnika. Rozmowy z byłym ministrem spraw wewnętrznych Krzysztofem Kozłowskim*, Warszawa b.d.w.
- Demokracje Europy Środkowo-Wschodniej w perspektywie porównawczej*, pod red. Andrzeja Antoszewskiego i Ryszarda Herbuta, Wrocław 1998.
- Dudek Antoni, *Historia polityczna Polski 1989–2005*, Kraków 2007.
- Dudek Antoni, *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988–1990*, Kraków 2004.
- Federacja Młodzieży Walczącej 1984–1990*, pod red. Marka Wierzbickiego, Warszawa 2015.
- Fydrych Waldemar, *Żywoty Mężów Pomarańczowych*, Warszawa 2010.
- Głębocki Henryk, *Wojna z narodem*, w: Polak Wojciech, Galij-Skarbińska Sylwia, Głębocki Henryk, Jacek Kłosiński, „Solidarność”. *Od komunizmu do Unii Europejskiej*, pod red. Adama Borowskiego, Mirosławy Łątkowskiej, Warszawa 2015.
- Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa państwa w Polsce Ludowej (1944–1990). Zbiór studiów*, pod red. Adriana Jusupowicia i Roberta Leśkiewicza, Warszawa 2013.
- Kościół i społeczeństwo wobec stanu wojennego*, pod red. Wiesława J. Wysockiego, Warszawa 2004.
- Lasota Marek, *Polski Kościół od 13 grudnia do Magdaleny*, w: *Droga do niepodległości. „Solidarność” 1980–2005*, pod red. Adama Borowskiego, Warszawa 2005.
- Piotrowski Paweł, *Struktury Służby Bezpieczeństwa MSW 1975–1990*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2003, nr 1(3).
- Polak Wojciech *Ojciec Święty Jan Paweł II wobec Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” (1980–1989)*, w: Polak Wojciech, *Trudne lata przełomu*, Gdańsk 2006.
- Polak Wojciech, „Tylko umysłowo chory idzie w czerwcu na wybory”. *Akcja bojkotu wyborów do rad narodowych w dniu 17 czerwca 1984 r.*, w: *W kręgu nowożytnej i najnowszej historii ustroju Polski. Księga dedykowana Profesorowi Marianowi Kallasowi*, Warszawa 2010.
- Polak Wojciech, *Czas ludzi niepokornych. Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” i inne ugrupowania niezależne w Toruniu i Regionie Toruńskim (13 XII 1981–4 VI 1989)*.
- Polak Wojciech, *Stan wojenny – pierwsze dni*, Gdańsk 2006.
- Polak Wojciech, *Wielbiciele panny „S”. Ruch „Wolność i Pokój” w Toruniu*, Toruń 2013.
- Widacki Jan, Wróblewski Wojciech, *Czego nie powiedział generał Kiszczak. Z Janem Widackim rozmawia Wojciech Wróblewski*, Warszawa 1992.